फेब्रुवारी-2000 Rs. 10

चांदोबा

खास बातम्या

प्रथमावतार

भारतीय लोक देवाचे दशावतार मानतात. विष्णूचा पहिला अवतार मासा-मत्स्य होता. उत्क्रांतिवादानुसार असं मानलं जातं कीं जीव-सृष्टींत प्रथम पाण्यांतल्या वनस्पती निर्माण झाल्या.

पण मग पाण्यांतला पहिला मासा केव्हां आला? चीनमधल्या चेंगजिॲंगजवळ दोन

माशांचे सांगाडे सांपडले आहेत. त्यावरुन ते ५३० दशलक्ष वर्षांपूर्वी जिवंत असावेत असे अनुमान शास्त्रज्ञांनी काढले आहे. हे दोन्ही मासे निरनिराळ्या जातीचे आहेत. म्हणून संशोधक म्हणतात कीं त्यांच्या दोघांचा जो एक नातलग पूर्वज असेल तो आणखी कांही दशलक्ष वर्षांपूर्वी जिवंत असला पाहिजे.

यावरुन आपण समजतो त्यापेक्षां माशांची जमात किमान पन्नास दशलक्ष वर्षे तरी या पृथ्वीवरच्या पाण्यांत आहे असं म्हणायला हवं!

आपल्याभोवती वावरणारा मारेकरी

हवेंतील प्रदूषणामुळें सुमारें एक लाख नागरिक दरवर्षी मरतात. ही बातमी जागतिक आरोग्य संघटनेने

प्रसिद्ध केली आहे.

प्रत्येक लहानसहान गोष्टीकडे लक्ष देऊन, जिथें शक्य आहे तिथें, आपण प्रदूषण कमी करण्याची आपली जबाबदारी नीट पार पाडली पाहिजे. कांही देशांत आता मोटार सायकली. ऐवजी साध्या सायकली वापरण्यासाठीं नागरिकांना उत्तेजन दिले जाते आहे. कृपया तुमच्या मित्रमंडळींना ही बातमी जरूर सांगा हां!

ओरिसांतले महावादळ कां झाले?

केंब्रिज किनारपट्टी संशोधन समितीच्या तज्ञांचे म्हणणे आहे कीं नुकतेच ओरिसांत जे महाभयंकर वादळ झाले, त्याची तीव्रता, जर किनारपट्टीवर जंगलें असती तर, खूपच कमी झाली असती. गेल्या चाळीस वर्षांत भारताच्या किनारपट्टीवर असलेली निम्मी झाडे तोडण्यांत आली आहेत.

ह्या महिन्यांत जन्मलेली श्रेष्ठ व्यक्ती

ज्या आज माताजी म्हणून ओळखल्या जातात, त्यांनी श्रीअरविंदांचं कार्य पुढें चालूं ठेवलं होतं. त्यांचा जन्म पॅरीसमधें २१ फेब्रुवारी १८७८ रोजी झाला. लहान वयांतच त्यांना आपल्या आयुष्याचं ध्येय कांहीतरी जगावेगळं असामान्य आहे हे ठाऊक होतं.

१९१४ सालीं त्या पाँडिचेरीला आल्या आणि त्यांनी श्रीअरविंदांचे दर्शन घेतले. क्षणभर त्यांना वाटलं की अरविंदबाबू हे दैवी शक्ती असलेल्या साधकांचे प्रतीक आहेत, व मानव-जातीच्या भविष्यांत काय वाढून ठेवलं आहे ते त्यांच्या दूरदृष्टीला दिसत आहे. १९२० सालीं त्या पुन्हां पाँडिचेरीला आल्या आणि तिथेंच अखेर-पर्यंत राहिल्या. त्यांच्या आगमनानंतर, श्रीअर-विंदांच्या आश्रमाचा विस्तार वाढत गेला. जशी मातेच्या छत्रा-खालीं मुलें नकळत

माताजी

वाढत असतात त्याचप्रमाणें आश्रमाचे कार्य वाढत गेले.

श्रीअरविंदांचे मानवासंबंधीचे भाकित कांहीसे निराळे आहे, कांहीसे अनोखे आहे. त्यांच्या मतानुसार, आजपर्यंत जो मानव आपल्या मनाच्या नियंत्रणाखाली वागत आला, तो अजूनही जास्त उच्च विचारांच्या पातळीवर जाऊं शकेल. आज भावनिक स्तरावर मानवजात ही एक महान व कर्तबगार जमात आहे. तीच एक अतिमहान, अतिउत्तम व अनुपम दैवी शक्ती बनूं शकेल.

श्रीअरविंद व माताजींनी हा योग केला, नव्या विचारधारेसाठीं मनाचा मार्ग निर्मळ केला व हा विचार रुजवला. एक दिवस सारी मानवजात एका नव्या तेजाने झळकूं लागेल अशी त्यांची श्रद्धा आहे.

माताजींनी एका परिच्छेदांत म्हटलं आहे, "निसर्गक्रमानुसार उत्क्रांति नेहमी वरच्या दिशेने होते; दगडापासून रोपट्यापर्यंत, रोपट्यापासून प्राण्याकडे, प्राण्यापासून मानवा-पर्यंत कारण या शिडीवर सर्वांत वरच्या पायरीवर मानव उभा आहे. पण त्याला वाटतं कीं तो म्हणजे या चढत्या कमानीची शेवटची पायरी, आणि पृथ्वीवर त्याच्यापेक्षां श्रेष्ठ असं कांहीही नाही. पण ही त्याची गैरसमजूत आहे. त्याच्या शरीर-स्वभावानुसार तो जवळजवळ एक प्राणीच आहे; एक बोलणारा व विचार करुं शकणारा प्राणी-पण त्याच्या संवयी व वागणूक इतर कोणत्याही प्राण्यासारखीच आहे. अशा सदोष निर्मितीबद्दल निसर्ग-देवता कांही समाधानी असूं शकणार नाही. ती त्या मानवजातीतूनच एक जास्त चांगला प्राणी, जो इतर प्राण्यांपेक्षां वरचढ असेल असा मानवप्राणी बनवायचा प्रयत्न करते. शरीररुपाने जरी हा मानव दिसला तरी त्याच्या जागृतावस्थेंत त्याची बौद्धिक पातळी फार श्रेष्ठ दर्जाची असेल आणि हा मानव अज्ञानाचा गुलाम असणार नाही."

पत्रकार बंधूंनो, धन्यवाद !

चांदोबाचे पुनरागमन झाल्यामुळें छोटया वाचकांना आनंद झाला आहे. तो होईल ही आम्हाला खात्री होती. परंतु प्रसिद्धी-माध्यमांचे द्वारा ज्या उत्साहाने या घटनेचे स्वागत झाले, त्याने आमचा विश्वास दुणावला. इंग्लिश व अन्य भाषिक वृत्तपत्रांनी ही खूषखबर आपल्या वाचकांना दिली. दूरदर्शन (मेट्रो) आणि बीबीसी यांनी प्रकाशकांबरोबरची भेटवार्ता प्रसारित केली. त्या चर्चेत, नव्या सहस्त्रकांत प्रवेश करताना, पौराणिक कथा, जुन्या लोककथा, समर्थ ऐतिहासिक प्रसंग, प्रश्नावली व इतर सदरांमधून भारतीय परंपरेची विविधरंगी ओळख वाचकांना करुन देण्याची प्रकाशनाची मनीषा कळली. त्याबद्दल प्रसारमाध्यमांचे आभार मानून चांदोबा त्यांनाही नव्या युगाच्या शुभेच्छा प्रकट करीत आहे.

चांदोबाचे प्रकाशन पुन्हां सुरुं होण्याची बातमी ऐकल्यानंतर आमच्या असंख्य वाचक, लेखक, वितरक, प्रतिनिधी, सहकारी व हितचिंतकांनी आम्हास शुभेच्छा व्यक्त केल्या, त्या सर्वजणांना आमचे मनःपूर्वक धन्यवाद व शुभाचिंतन !

बी. विश्वनाथ रेड्डी
संपादक

नव्या स्पर्धा

चांदोबाचे वाचकांस आवाहन

निरनिराळ्या क्षेत्रांत शोधबोध व कल्पनाविलास यांना चालना देणाऱ्या स्पर्धांमधें भाग घ्या.

छायाचित्र शीर्षक स्पर्धा

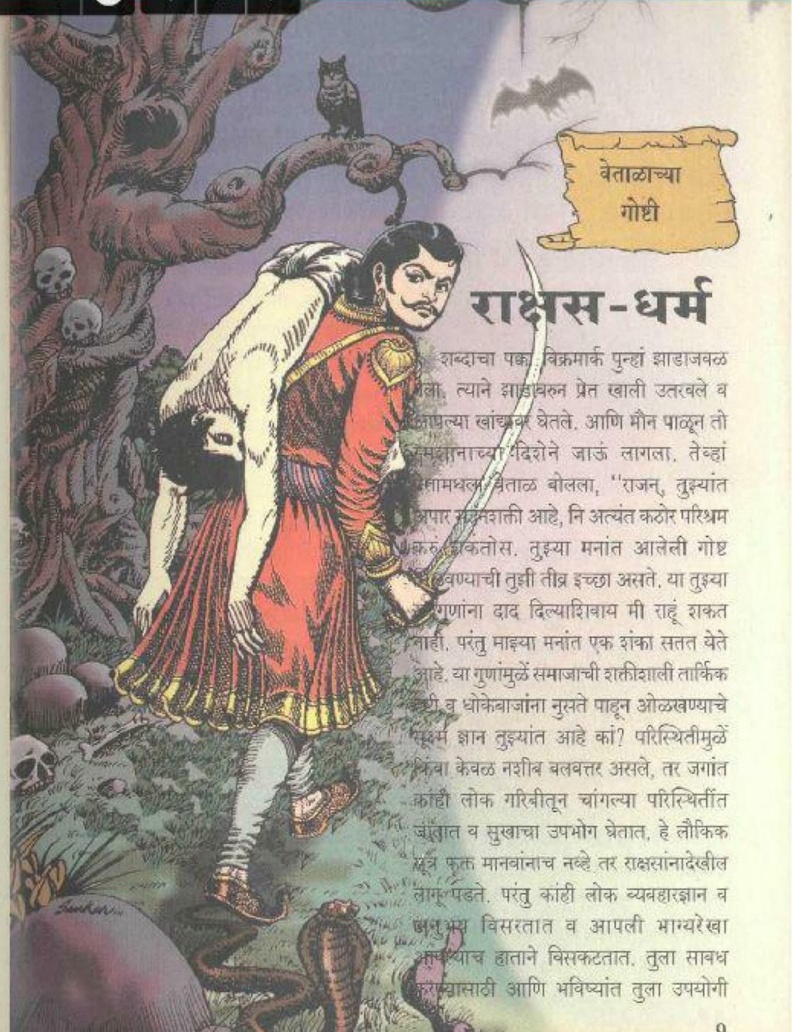
१. नवोदित छायाचित्रकारांनी या स्पर्धेसाठीं एकमेकांशी संबंधित असलेल्या दोन छायाचित्रांची जोडी पाठवावी. दोन्ही चित्रांबद्दल छायाचित्रकाराने आपले स्पष्टीकरण सोबत दिले पाहिजे.

निवडलेल्या चित्रांच्या जोडीस
रु. ५००- चे पारितोषिक
या स्पर्धेसाठीं केव्हांही छायाचित्रें पाठवा !

२. चांदोबात जाहीर केलेली म्हण किंवा वाक्प्रचार याचा अर्थ सांगून स्पर्धकाने १५०-१७५ शब्दांत एखादा विनोद, स्वानुभव किंवा नवीजुनी गोष्ट सांगावी. तुमच्या लेखांत गोष्टीचे तात्पर्य जरूर असावे. परंतु ज्या मूळ कथेमधून ती म्हण प्रचलित झाली, ती कथा मात्र नसावी.

या महिन्यांतली स्पर्धा
"कोल्हयाला द्राक्षें आंबट"
तुमचे लेख २९ फेब्रुवारी २००० च्यापूर्वी आमच्याकडे आले पाहिजेत.
बक्षीसपात्र लेख मे २०००च्या चांदोबा मधें प्रसिद्ध होईल.

राक्षस-धर्म

शब्दाचा पक्का विक्रमार्क पुन्हां झाडाजवळ गेला. त्याने झाडावरुन प्रेत खाली उतरवले व आपल्या खांद्यावर घेतले. आणि मौन पाळून तो स्मशानाच्या दिशेने जाऊं लागला. तेव्हां प्रेतामधला वेताळ बोलला, "राजन्, तुझ्यांत अपार मनशक्ती आहे, नि अत्यंत कठोर परिश्रम करुं शकतोस. तुझ्या मनांत आलेली गोष्ट मिळवण्याची तुझी तीव्र इच्छा असते. या तुझ्या गुणांना दाद दिल्याशिवाय मी राहूं शकत नाही. परंतु माझ्या मनांत एक शंका सतत येते आहे. या गुणांमुळें समाजाची शक्तिशाली तार्किक दृष्टी व धोकेबाजांना नुसते पाहून ओळखण्याचे सूक्ष्म ज्ञान तुझ्यांत आहे कां? परिस्थितीमुळें किंवा केवळ नशीब बलवत्तर असले, तर जगांत कांही लोक गरिबीतून चांगल्या परिस्थितींत जगतात व सुखाचा उपभोग घेतात, हे लौकिक सूत्र फक्त मानवांनाच नव्हे तर राक्षसांनादेखील लागू पडते. परंतु कांही लोक व्यवहारज्ञान व अनुभव विसरतात व आपली भाग्यरेखा आपल्याच हाताने विसकटतात. तुला सावध करण्यासाठी आणि भविष्यांत तुला उपयोगी

पडेल म्हणून तुला दीर्घबाहू नांवाच्या एका राक्षसाची गोष्ट सांगतो. ती ऐकलीस कीं तुझा थकवा दूर होईल." असं म्हणून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

खूप वर्षांपूर्वीची गोष्ट आहे ही ! शंकरशास्त्री नांवाचे एक पुरोहित कुंतल राज्यांत राहात होते. एकदा एका दूरच्या गांवी, एका श्रीमंत गृहस्थाकडे ते गेले. त्यांचे संपन्न शुभकार्य पूर्ण करुन मिळालेल्या भेटवस्तू घेऊन ते घरी परत जात होते.

त्यांना घरी लवकर पोहोचायचे होते. म्हणून ते जंगलातल्या रस्त्याने जाऊं लागले. थोडे अंतर चालल्यानंतर मोठमोठ्या वृक्षांनी वेढलेल्या एका डोंगराजवळून ते जाऊं लागले. तिथल्या एका गुहेंत एक राक्षस होता. त्याने आपले हात लांबवले आणि शंकरशास्त्रींची कंबर आपल्या पंजात पकडून त्यांना त्याने वर उचलले.

शास्त्री घाबरुन गेले. ते थरथर कांपू लागले. त्यांनी जरा डोके वर उचलून पाहिले तर समोरच गुहेचे तोंड होते व त्यांत एक करवतीसारख्या धारदार दातांचा एक राक्षस उभा आहे. शास्त्रींकडे रागाने बघत तो राक्षस म्हणाला, "अरे, तुझ्यासारख्या म्हाताऱ्याला मी शिवतदेखील नव्हतो. पण आता कांही दुसरा इलाज नाही. तुला खावंच लागेल मला!"

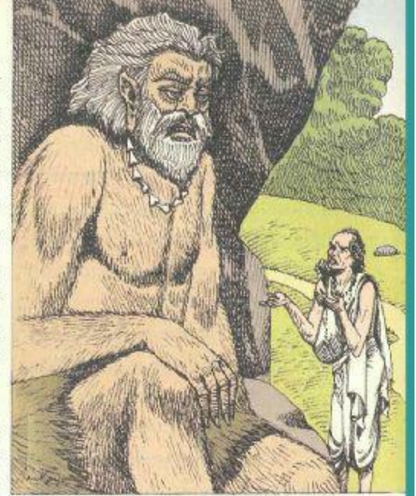
जेव्हां राक्षस त्याला न मारताच बोलूं लागला, तेव्हां शास्त्रींना वाटलं, त्याला खूष करण्यासाठीं कांहीतरी बोलून आपला प्राण वाचवावा. अशा विचाराने ते राक्षसाला म्हणाले, "हे राक्षसराज, आपल्याला पाहूनच कळतंय कीं आपण खूप शक्तिमान व गुणवान आहात! आपल्याजवळ अद्‌भुत शक्ती आहेत. गुहेच्या दारांतच उभे राहून आपण मला आपल्या पंजात अगदीं सहज पकडलेत. हे तर देवांना किंवा मानवांनाही शक्य नाही. अगर शक्य झालंच तर आपल्यासारख्या राक्षसेंद्रालाच हे शक्य होईल."

या वृद्ध पुरोहिताचे बोल ऐकून राक्षस अतिशय प्रसन्न झाला. त्याच्या हंसण्याचा प्रतिध्वनी गुहेत गरजला. तो म्हणाला, "अरे, जर्जरशरीरधारी मनुष्या, माझं नांव दीर्घबाहू आहे. माझे हात जन्मतःच लांबलांब आहेत. म्हणून माझ्या आईवडिलांनी माझं नांव दीर्घबाहू ठेवलं. बघ ना!" असं म्हणून आपले हात लांबवून दूरवर असलेल्या एका झाडाची फांदी त्याने तोडली आणि लांबवर फेकून दिली.

आता शंकरशास्त्रींनाही थोडा धीर आला. त्यांनी एक शक्कल लढवली. राक्षसाकडे भेदक नजरेने पाहात ते म्हणाले, "हे राक्षसेंद्रा, मी तर लौकरच मरणार आहे. तुझ्यासारख्या श्रेष्ठाची भूक माझ्यामुळें भागली तर यापेक्षां आणखी कोणते सद्‌भाग्य होऊं शकेल? खरोखर ही तर हजार जन्मांची पुण्याई होऊं शकेल. मी या प्रांतात दुसऱ्याच कामासाठी आलो होतो. माझं नांव शंकरशास्त्री आहे. राज्यांत माझी त्रिकालज्ञानी म्हणून प्रसिद्धी आहे. प्रथम तुझ्या जन्माचे रहस्य मला सांगू दे. नंतर मी मोठ्या आनंदाने तुझा आहार होईन."

हे ऐकून दीर्घबाहू बुचकळ्यांत पडला. आपले गुडघे टेकून खाली बसत त्याने विचारले, "माझं देखील कांही जन्मरहस्य आहे? काय आहे ते? लागलीच सांग पाहूं." त्याचं कुतूहल एकदम चाळवले गेले होते.

शंकरशास्त्रांनी घसा साफ करत सुरवात केली, "दोन पिढ्यांच्यापूर्वी या कुंतल राज्याचे महाराज साक्षात् तुम्हीच होतात. तुम्ही शूरसिंह महाराज होतात. त्यावेळच्या तुमच्या राज्यकारभाराच्या कथा आजदेखील लोक सांगतात. त्यावरुन हे उघड आहे कीं तुम्ही किती प्रख्यात होतात, किती किर्तीमान होतात ते ! दुर्दैवाने एका तापट ऋषीने तुम्हाला शाप दिला व तुम्हाला राक्षसजन्म मिळाला. आता या गुहेतल्या ओबडधोबड जमिनीवर झोपता, आणि माझ्यासारख्या माणसांना खाऊन आपले पोट भरता. तुमची ही दुर्दशा पाहून मला फारच वाईट वाटतंय हो! कुठे शूरसिंह महाराज आणि कुठे हे राक्षस दीर्घबाहू!"

नाटकी सहानुभूती दाखवत शास्त्री बोलले.

"ब्राह्मणा, तूं वाईट वाटून घेऊं नकोस. तुझ्यामुळें माझा महान भूतकाळ मला समजला. यापेक्षां आणखी कोणती जास्त आनंदाची गोष्ट असणार आहे? पण मला सांग, भविष्यांत माझी हीच दशा राहील कीं शापमुक्त होण्यासाठीं एखादा मार्ग मोकळा आहे?" दीर्घबाहूने विचारले.

एक मोठा श्वास घेऊन शंकरशास्त्री म्हणाले, "ज्या मुनींनी तुम्हाला शाप दिला, तेच तुम्हाला शापमुक्त करुं शकतात. पण ते तर कांही दिवसांपूर्वी हिमालयाच्या बाजूला निघून गेले आहेत. तेव्हां शापांतून मुक्त होता येणार नाही आता! पण हो, या राक्षसरूपांत तुम्ही राजा अवश्य होऊं शकाल! राजा झालात तर तुमच्या सुखाचा अंत कधीही होणार नाही. भोजनासाठीं,

गुहेच्यासमोर बसून डुलक्या घेण्याची कांही गरज पडणार नाही. राजा बनल्यानंतर जे तुम्हाला आवडत असेल ते भोजन, विनासायास खायला मिळेल. तुम्हाला मदिरापान करता येईल, रेशमी कपडे घालता येतील, अत्तरांत नहाता येईल, दहाशेर सोन्याचे दागिने अंगावर घालता येतील, आणि अगणित नोकरचाकर तुमच्या सेवेत राहातील. तुमच्या मर्जीप्रमाणें तुम्ही राज्य चालवूं शकाल."

शंकरशास्त्रींचे बोल ऐकून दीर्घबाहू हरखून गेला. त्या कल्पनाराज्यांत रंगलेला असताना आनंदाने टाळी वाजवून तो म्हणाला, "तुझं बोलणं ऐकायला किती चांगलं वाटतंय! पण काय रे, दररोज निदान तीन माणसें खायची माझी संवय आहे. राज्यांतल्या प्रजेला हे कांही आवडणार नाही, होय ना?"

"असले शब्द मनांतून काढून टाकावेत. अहो, राज्यांत लोकसंख्या मर्यादेच्याबाहेर वाढलीय. जी शेती होते ती पुरेशी नाही. म्हणून लोक असाच वेळकाढूपणा करतात. भुकेमुळें त्यांचे फार वाईट हाल होत आहेत. अशा अडचणीच्या वेळी तुम्ही तीनच काय, चार माणसं जरी खाल्लीत तरी जनतेला वाईट वाटणार नाही. उलट लोक समजतील कीं लोकसंख्येची समस्या तुम्ही सोडवत आहात. तुमचे कौतुकच होईल, कुणीही तुम्हाला दोष देणार नाही." शंकरशास्त्र्यांनी सांगितलं.

दीर्घबाहू थोडा वेळ विचारांत पडला व नंतर त्याने पृच्छा केली, "तुझं म्हणणं सगळं ठीक आहे रे! पण आत्ता गादीवर जो राजा बसलेला आहे त्याचं काय होईल रे?"

"तुमचं राक्षसबळ अफाट आहे, त्याच्यापुढे आमच्या त्या नेभळट राजाची काय बिशाद? तुमचा पराक्रम कुठे आणि त्याचा कुठे? तुम्ही माझ्याबरोबर याल तर तुम्हाला राजा दाखवण्याची जिम्मेदारी माझ्यावर सोंपवा. मग याल ना तुम्ही?" शास्त्रींनी विचारले.

दीर्घबाहूने होकारार्थी मान डोलावली व शंकरशास्त्रीबरोबर तो निघाला. जंगलातले रस्ते पार करताना शास्त्री कावऱ्याबावऱ्या नजरेने इकडे तिकडे पहात होते. जंगल पार केल्यानंतर मात्र स्वतःशी गुणगुणायला लागले व जोरांत चालायला लागले.

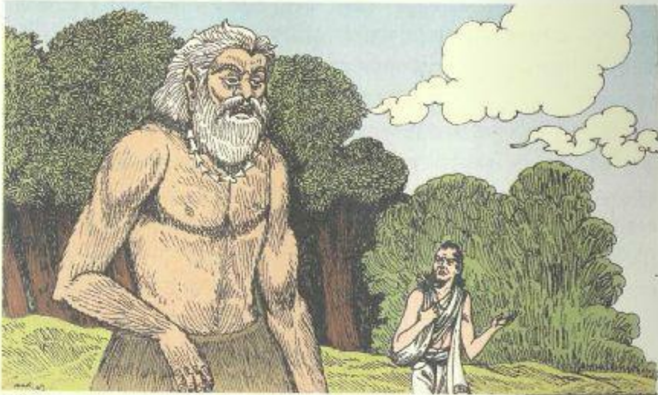
यावर दीर्घबाहूने आश्चर्य प्रकट केले. तो म्हणाला, "ब्राह्मणा, मला वाटलं जंगलात असताना तूं घाबरला होतास नि आता मात्र मोठ्या उत्साहाने चालतो आहेय, गाणें गुणगुणतो आहेस कीं !"

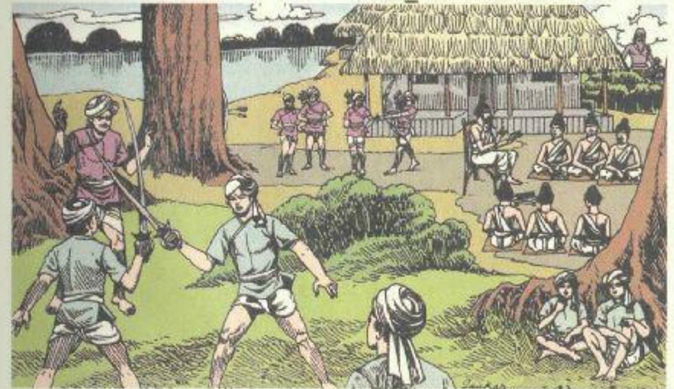
त्यावर शास्त्री हंसले आणि म्हणाले, "राक्षसराज, जंगलात एखादें क्रूर रानटी जनावर अचानक हल्ला करेल अशी मला फार भिती वाटत होती. पण आता तर आपण जंगल ओलांडले आहे. तेव्हां आता कसली आलीय भिती?"

"ते कां? जंगलाबाहेर रानटी जनावरं नसतात कां?" दीर्घबाहूने आश्चर्याने विचारले.

शंकरशास्त्री हंसून बोलले, "राक्षसेंद्र, मासे पाण्यांतच असतात. माणसें गांवातच वास्तव्य करतात आणि जनावरें जंगलात! जर मनुष्यप्राणी जंगलात शिरले तर श्वापदे त्यांना फाडून खातील कोणत्याही परिस्थितीत जर श्वापदें गांवात आली तर लोक त्यांचा पाठलाग करतील व त्यांना मारुन टाकतील. या कारणामुळें जो जिथें राहातो, त्याने तिथेंच राहिलं पाहिजे, हा सृष्टीचा धर्म अनंतकालापासून आहे."

दोघेही निमूटपणें पुढें जाऊं लागले, तेव्हां बऱ्याच अंतरानंतर नदीच्या किनाऱ्यावर त्यांना एक गुरुकुल दृष्टीस पडलं. त्या गुरुकुलांतले कांही विद्यार्थी व्यायाम करीत होते तर कांहीजण

धनुष्यावर बाण लावत होते. एका बाजूला कांहीजण खड्गविद्या शिकत होते. त्यांच्यापासून थोड्या दूर अंतरावर एका झोंपडीसमोर उंच आसनावर बसून त्यांचे गुरु प्रतिभ आपल्या शिष्यांचे कौशल्य बघत होते.

दीर्घबाहूला हे दृश्य फारच विचित्र वाटलं. त्याने विचारलं, ''ब्राह्मणा, इथें ही सारी कसली गडबड चालली आहे?''

शंकरशास्त्रींनी दुरुनच प्रतिभ यांस प्रणाम केला व राक्षसाला ते म्हणाले, ''हे गुरुकुल आहे. राजकुमार व राज्यांतल्या इतर भागांतल्या प्रमुख व्यक्तींच्या मुलांना प्रतिभ क्षात्रविद्येबरोबर धर्मशास्त्रासारखे विषयही शिकवतात. मातृदेवोभव, पितृदेवोभव, गुरुदेवोभव हे आमचे आदर्श आहेत. मातापित्याच्यानंतर आम्ही गुरुंना तितकेच उचित स्थान देऊन त्यांची पूजा करतो. केवळ अयोध्या, कोसल, व अवंतीपुरचे राजेच नव्हेत तर इतर अनेक पराक्रमी राजेदेखील यांचे शिष्य आहेत. यांच्या मनांत असलं तर ते जग जिंकूं शकतील.''

त्यांचे वर्णन ऐकून दीर्घबाहू जरा अडखळत बोलूं लागला. ''होय कां, तर मग प्रतिभदेखील राजा बनूं शकतो व सर्व प्रकारची सुखें भोगूं शकतो. पण मग तो संन्याशाचे जीवन कां जगतो आहे? त्याचे जीवन इतके साधेसुधे कां आहे? या झोंपडीत कां तो राहातो? ''प्रतिभ गुरु आहेत, ते राजा होऊं इच्छित नाहीत. त्यांना ते पद पसंत नाही. आपल्या शिष्यांना प्रतिभावान बनवणें हे त्यांचे एकमेव लक्ष्य आहे! त्यांना योग्य राजा व कुशल नागरिक बनवणें यालाच ते आपलं कर्तव्य मानतात.''

हे सांगून शंकरशास्त्री चार पावलं पुढें सरकले आणि मागे वळून पाहातात तो काय, तोपर्यंत विचारमग्न असलेला दीर्घबाहू लगेच मागे फिरून जंगलाच्या दिशेने वेगांत जाऊं लागला. असं वाटलं कीं त्याला कांहीतरी अचानक काम आठवलं व तो तातडीने निघाला.

शंकरशास्त्री मोठ्याने हंसूं लागले व टाळी बाजवून त्याला म्हणाले, ''अरे राक्षसा, झालं काय तुला? थांब, जाऊं नकोस.''

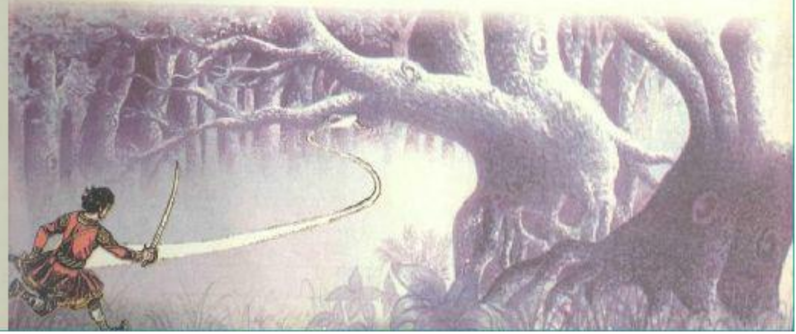
परंतु दीर्घबाहूने मागे वळूनसुद्धां पाहिलं नाही. उलट तो जास्तच वेगाने पळूं लागला. थोड्याच वेळांत तो दृष्टीआड झाला.

वेताळाने विक्रमार्क राजाला ही गोष्ट सांगितल्यानंतर विचारले, ''राजन्, दीर्घबाहू राजा बनून सुख उपभोगण्यासाठीं जंगल सोडून शास्त्र्याबरोबर आला होता. परंतु प्रतिभगुरुंची माहिती कळताच आपला निर्णय बदलून तो परत कां गेला? क्षत्रियविद्येत पारंगत प्रतिभ त्याला मारुन टाकतील अशी भीती कां त्याला वाटली? शंकरशास्त्रींनी आपले प्राण वांचवण्या-साठीं हे सर्व नाटक केलं व त्यांत त्याला फसवलं अशी कां शंका त्याला आली? जर ही गोष्ट खरी असेल तर तो शास्त्र्याला तिथल्या तिथें मारुं शकला असता व आपली भूक भागवूं शकला असता. पण त्याने तसं कां केलं नाही? माझ्या या शंकेचं समाधानपूर्वक उत्तर माहीत असूनही जर तूं गप्प राहिलास तर तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होतील.''

विक्रमार्क म्हणाला, ''दीर्घबाहूच्या निर्णयात बदल होण्यामागे आहे त्याची थोडीफार असलेली उपजत विचारशक्ती! त्याचे सर्व प्रश्न तर्कशुद्ध होते, शंकरशास्त्रींच्या उत्तरामागे जे मर्म साठलेलं होतं ते त्याला समजलं होतं. त्यामुळें त्याचा विचार बदलला. शंकरशास्त्रींनी आजवर पंडित व शास्त्रज्ञांकडून ऐकलेल्या गोष्टींबरोबर आपले अनुभव जोडले, व दीर्घबाहूला समजावून सांगितलं कीं प्राणीधर्म काय असतो, गुरुधर्म काम असतो ते! तेव्हां दीर्घबाहूला आपला राक्षसधर्म लगेच उमगला. धर्म तो हाच कीं श्वापदें अरण्यांत असावीत. उच्च श्रेणीच्या क्षत्रियविद्येत पारंगत असलेला गुरु एक योगी होऊन जीवन व्यतीत करतो आणि त्यालाच आपला धर्म मानतो. तेव्हां जंगलात राहूनच आपला धर्म पाळणें हे दीर्घबाहूचेही कर्तव्य ठरते. राजा बनण्याची त्याची आकांक्षा त्याच्या धर्माविरुद्ध होती. ही गोष्ट त्याच्या लगेच लक्षांत आली व तो राक्षसधर्मामध्यें बद्ध होऊन आपल्या स्थानावर परत गेला.''

राजाचे मौन भंग झाल्यामुळें वेताळ शवासहित अदृश्य झाला व झाडावर जाऊन बसला.

(काल्पनिक - शिवशंकर त्रिपाठींच्या रचनेवर आधारित)

हुशार मुलगा

हेलापूर गावांत राहाणाऱ्या अशरफीलालला एक आठ वर्षांचा मुलगा होता. त्याचं नांव माधव. साऱ्या गांवात तो सर्व मुलांपेक्षां हुशार समजला जात असे. त्याच्या हुशारीचं सगळेजण खूप कौतुक करीत असत.

लहान वयाचा असूनही सगळ्या बाबतीत त्याला चांगली समज होती. पण नाणीं ओळखण्याच्या बाबतीत मात्र इतरांनी त्याला नादान ठरवलं होतं. त्याचं असं झालं, एकदा अशरफीलालचा एक नातेवाईक शामलाल त्यांच्या घरी आला. त्यानेही माधवचं गुणवर्णन ऐकलं होतं. त्याची परीक्षा घेण्याच्या हेतूने त्याने खिशांतून दोन नाणीं काढली. एक चांदीचे व दुसरं तांब्याचे ! आणि माधवला सांगितलं, ''यातलं एक नाणं तुला बक्षीस. हवं असेल ते नाणं उचल.''

माधवने तांब्याचं नाणं उचलून खिशांत ठेवलं, ते पाहून शामलाल निराश झाला. हा कसला आलाय हुशार मुलगा ! साधं तांब्याचं नाणं आणि चांदीचं नाणं यातलं अधिक किंमती नाणं कोणतं, हेसुद्धा त्याला कळलं नाही. माधवच्या मूर्खपणाला तो मनांतल्या मनांत हंसला. आणि चांदीचे नाणे उचलून घेऊन चालता झाला.

दुसऱ्याच दिवशीं गांवात बातमी पसरली कीं माधव हुशार तर नाहीच, पण अगदी खुळा आहे. कारण तांबे आणि चांदी यांतला फरक त्याला बिलकूल कळत नाही. आता ही गोष्ट खरी की खोटी हे पाहायला गांवातले लोक त्याच्याजवळ एक तांब्याचे व एक चांदीचे नाणें ठेवून बघायला लागले. दर वेळेला माधव तांब्याचेच नाणें उचलत असे. हे पाहून जमलेले लोक त्याच्या भोळेपणाला हंसत.

एक दिवस अशरफीलालच्या पत्नीचा चुलतभाऊ रामलाल त्यांच्याकडे आला. तो अशरफीलालकडे बरेच दिवस राहिला. गांवातल्या लोकांकडून त्यालाही माधवच्या भोळसट-

धर्मनिष्ठ व्यक्तींच्यावर हला करणारांसाठीं, चोरांसाठीं किंवा महाव्रताचा भंग करणारांसाठीं, पंडितांनी प्रायश्चित्तांचे निरनिराळे प्रकार सांगितलेले आहेत. परंतु कृतघ्न व्यक्तीला क्षमा करण्यास मात्र सांगितलेले नाही. - पंचतंत्र

पणाबद्दल कळलं होतं. त्याने स्वतः माधवची परीक्षा घ्यायची ठरवलं. त्याने आपल्या खिशांतून दोन नाणी काढली. त्यांत एक होतं चांदीचं व दुसरं अर्थातच तांब्याचं होतं. दोन्ही नाणी माधवसमोर ठेवल्यानंतर त्याने म्हटलं. ''बाळ, या दोन्हींपैकी तुला जे आवडेल ते ठेव.'' माधवने याही खेपेला तांब्याचं नाणं उचललं.

पण इतर लोकांप्रमाणे रामलाल त्याला भोळाखुळा समजून हंसला नाही. उलट गंभीर होऊन त्याने विचारले, ''माधव, तुझ्या हुशारीबद्दल मी खूप ऐकले होते. पण दर खेपेला तू तांब्याचंच नाणं कां उचलतोस? चांदी आणि तांबे, यांच्या किंमतीमधला फरक तुला ठाऊक नाही कां? लोक तुझ्या बुद्धीची कींव करतात. ते टिंगल करुन म्हणतात कीं हा वाटतो तितका हुशार मुळींच नाही.''

माधवने कांही उत्तर दिले नाही. पण त्याच्या चेहऱ्यावर एक विजयी भाव होता. रामलालने फारच आग्रह धरल्यानंतर त्याने आपले तोंड उघडले.

''मामा, जर मी चांदीचे नाणें उचलले असते, तर एकदाच उचलले असते ना! माझ्या अकलेची परीक्षा घ्यायला कुणीही आलं नसतं. पण आता पहाना, तांब्याची नाणी बरीच जमली आहेत घरांत. त्यांची एकूण किंमत चांदीच्या एका नाण्यापेक्षां पुष्कळ जास्त आहे. तेव्हां आता तुम्हीच सांगा. मी मूर्ख आहे कीं हुशार?''

सर्वेश्वर

जेव्हां चोर हंसत सुटला !

एका गांवात एक बुटका माणूस होता. तो स्वभावाने अतिशय विनोदी व बोलण्यांत चतुर होता. तो गांवोगांवी फिरत असे व लोकांचे मनोरंजन करुन थोडीफार कमाई करत असे. हेच त्याचे चरितार्थाचे साधन होते. लोक त्याला प्रेमाने वामनभट म्हणून हांक मारीत असत.

एक दिवस तो दुपारीं दुसऱ्या गांवाला जात होता. उन्हाच्या वेळी, विश्रांति घेण्यासाठी तो एका झाडाखालीं बसला होता. दुरुन एक इसम मोठ्या वेगाने त्याच्याकडे येताना त्याने पाहिला. त्या इसमाच्या भरघोस मिशा, खांद्यावरची एक कुऱ्हाड व त्याचे चालणें पाहून तो चोर असावा असं वामनभटाला वाटलं. जेव्हां तो इसम जवळ आला तेव्हां त्याचा तावडीतून सुटका करण्यासाठीं वामनभट म्हणाला, "बघा, देव किती दयाळू आहे. तो सूर्याचे प्रखर उनही देतो, नि त्याच्यापासून संरक्षण होण्यासाठी वृक्षाची थंडगार छायाही देतो."

त्याच्या बोलण्यावर चोर जोरांत म्हणाला, "तुम्ही वामनभट आहात आणि आपल्या बोलण्याने लोकांची करमणूक करता, त्यांना हंसवता आणि भरपूर पैसे घेता हे ठाऊक आहे मला. पण मी कांही तुमच्या बोलण्याला भुलणार नाही. मला हंसण्याखिदळण्याची शिसारी आहे. आयुष्यांत मी आजपर्यंत कधीही हंसलो नाही. माझे आजोबा म्हणत असत कीं हंसणे खिदळणें म्हणजे संकटांची पेटी असते. म्हणून मला हंसवण्याचा बिलकूल प्रयत्न करुं नकोस. जो कांही पैसा तुझ्या थैलींत आत्ता आहे तो मुकाट्याने मला दे."

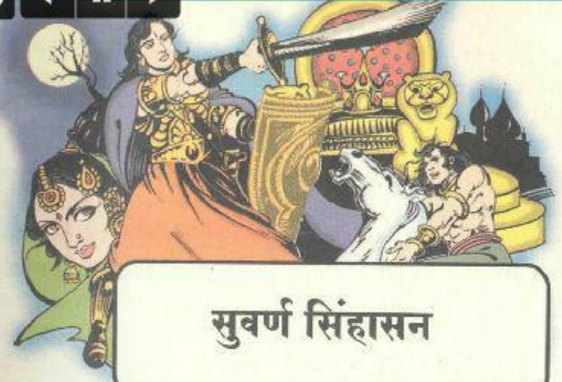
चोराने त्याच्या हातांतली थैली हिसकावून घेतली आणि तो जाऊं लागला. पण पुन्हां वळून मागें फिरला आणि म्हणाला, "तुझ्यासारख्या धोकेबाज माणसाला जिवंत सोडलं तर मीच संकटात सांपडेन. त्यापेक्षां मी आता तुझे डोकेच उडवतो." असं म्हणून चोराने कुऱ्हाड वर उचलली.

पण वामनभट डगमगला नाही. त्याने हाताने चोराला थांबण्याची खूण केली व चटकन म्हणाला, "हो हो, भाऊ, अरे काय करता आहात तुम्ही? माझं डोकं उडवूं नका हो. आधीच मी लहान ठेंगू! आणखीं ठेंगणा होईन - लोक माझी बुटका म्हणून टिंगल करतील की!"

वामनभटाने सहजपणे हजरजबाबी नि विनोदी उत्तर दिले. ते ऐकून चोराला हंसू आले. त्याला हंसू आवरेना. तो बराच वेळ हंसत होता आणि नंतर बोलला, "मला समजायला लागल्यापासून आज मी पहिल्यांदाच हंसतोय! तूं खरोखरच हुशार नि हजरजबाबी आहेस वामनभटा! शाबास, हे घे तुझे बक्षीस."

असं म्हणून चोराने वामनभटाची थैली त्याला परत दिली आणि तो आपल्या वाटेने निघून गेला.

सुवर्ण सिंहासन

(२)

(**पूर्वसूत्रः** हैहय वंशाच्या कौंडिन्य देशाधिपती पौरस्वतने इतर राज्यें जिंकली व तो दक्षिणापथचा सम्राट झाला. पौरस्वतच्या दहाव्या पिढीचा राजा आहे श्रीदत्त. तोपर्यंत साम्राज्याची शकलें झाली होती. श्रीदत्तचा एकुलता मुलगा आहे विजयदत्त! गुरुकुलांत तो जेव्हां आपला विद्याभ्यास पूर्ण करत होता, तेव्हां राजधानीस लगेच परत येण्याचा निरोप त्याला मिळाला. परतल्यानंतर श्रीदत्त विजयदत्तला सांगू लागला कीं शेजारचा राजा आपल्या राज्यांतली संपत्ती व राज्य हडप करण्याची योजना कशी करतो आहे - त्यानंतर)

महाराजांनी आपले बोलणें पुन्हां सुरुं करुन सांगितले, "मरालला वाटलं कीं मुलाच्या हट्टामुळें समस्या जास्तच कठीण होईल. तो मुलाला हो किंवा नाही असं स्पष्ट सांगेना! एका वेगळ्या दिशेने त्याचा विचार सुरुं झाला. कालिंदीचा राजा, माधवसेन याची सविस्तर माहिती गोळा करण्यास त्याने सुरवात केली.

मिळालेल्या बातमीनुसार त्याला कळलं कीं माधवसेन त्यांचा नातलग आहे. पण याबाबतीत त्याने विशेष उत्सुकता दाखवली नाही. मरालच्याकडून प्रकट झालेली कांही माहिती अशी होती - फक्त स्वयंबरात उपस्थित राहण्याचं त्याला निमंत्रण दिलेलं होतं. पण वसुमतीने अचानक त्याच्याच गळ्यांत वरमाला घातली. त्यामुळें त्याला तिच्याशी विवाह करावा लागला. त्याचं वसुमतीवर मन जडलं नव्हतं, किंवा हैदय वंशाबद्दल त्याला खास आदर व प्रेमही नव्हतं. इतकंच नव्हे, तर मरालने धाडलेल्या गुप्तचरांकडून त्याला हेही कळलं होतं कीं माधवसेनाची ऐश्वर्यवान बनण्याची प्रबळ इच्छा आहे.

माधवसेनाच्या या दुर्बलतेचा फायदा उठवून

लक्ष्मी गायत्री

आपला किल्ला मजबूत करण्याचा मरालने निश्चय केला. माघ शुद्ध सप्तमीला आपल्या कुलदैवताच्या, सूर्यभगवानांच्या रथोत्सवाच्या वेळेला अगत्य येण्यासाठीं माधवसेनास त्याने खास निमंत्रण पाठवले.

यापूर्वी माधवसेनाला कधी असे निमंत्रण मिळालेले नव्हते. त्याला याचे खूप आश्चर्य वाटले, परंतु देवाचा उत्सव आहे हे लक्षांत घेऊन तो सहकुटुंब चंपक देशीं जाण्यास निघाला.

चंपक राजा दरवर्षी हा उत्सव थाटांत साजरा करतात. रथसप्तमीच्या दिवशीं प्रातःकाळीं सूर्यदेवाची सुवर्णप्रतिमा रथांत ठेवतात. प्रमुख रस्त्यांवरून रथ नेला जातो. या उत्सवाची खास गोष्ट म्हणजे या रथाला घोडे नसतात.

त्याऐवजी राजपरिवारांतले सात प्रमुख पुरुष रथाच्या सात दोऱ्या आपल्या कमरेला बांधतात व रथ ओढतात. या सातजणांत चंपकचे महाराज व युवराज अवश्य असतात. बाकीचे पांचजण महाराजांचे आप्त किंवा मानकरी असतात.

दरवर्षी साजरा होणाऱ्या या रथोत्सवाच्या अगोदर मरालने खास घोषणा केली कीं रथ ओढणाऱ्या सात मानकऱ्यांमधें यंदा माधवसेन असतील. मरालने मोठ्या आदरभावाने एक दोरी माधवसेनाच्या कमरेला स्वतः बांधली, व एका बाजूला आपण उभा राहिला व दुसऱ्या बाजूला आपला मुलगा चक्रभूपती याला उभे केले.

राजपरिवाराशी संबंधित नसलेल्या व्यक्तीला प्रथमच रथ ओढण्याचा मान दिला जात होता. खुद्द महाराजांनीच ही पूर्वापार चालत आलेली रीत तोडली होती. यावर लगेच लोकांमधे कुजबूज सुरुं झाली.

जनतेच्या मनांतली ही भावना मरालराजाने जाणली, व मोठ्या दिलदारपणें त्याने सर्वांस सांगितले, "अत्यंत आदरणीय असे हे कालिंदीचे राजे, खास अतिथी म्हणून या रथोत्सवांत भाग घेण्यास आले आहेत. धर्मशास्त्रानुसार आपल्या देशांत आलेला अतिथी, आपल्या कुटुंबियांपेक्षांही जास्त मानावा. तेव्हां त्यांचा आदरसत्कार त्यांच्या

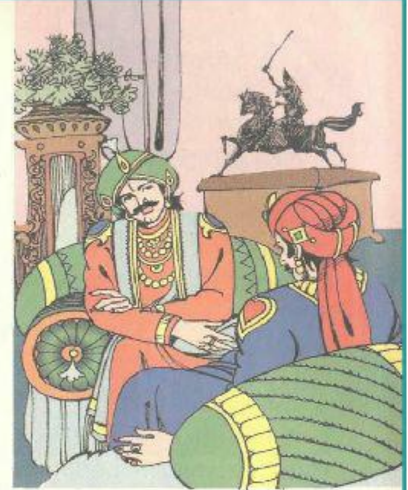
श्रेष्ठतेला साजेसा व्हायला हवा. या न्यायाने मी त्यांच्या कमरेला रथाची दोरी बांधली व त्यांचा आदरपूर्वक सन्मान केला. व अशा प्रकारें आपल्या देशाची प्रतिष्ठा व औचित्य दोन्हीही राखली आहेत."

हे ऐकून माधवसेन अतिशय खूष झाला. त्यादिवशीं दुपारचे भोजनदेखील फार स्वादिष्ट व शानदार बनवलेले होते. माधवसेनाने मोकळेपणीं आपली खुषी व्यक्त केली व मनःपूर्वक धन्यवाद दिले.

माधवसेनाचे कृतज्ञता दर्शवणारे बोलणें ऐकत असताना मरालभूपती गंभीर चेहरा करुन फक्त मान डोलवत होता. ते पाहून माधवसेनाच्या मनांत जरा शंका आली. जेव्हां दोघेही एकांतात भेटले तेव्हां त्याने मरालभूपतीला विचारले, "राजन्, आपण माझ्याबद्दल जो आदर व्यक्त केलात, त्याबद्दल मी आपला आभारी आहे! पण मला वाटतं कीं भोजनसमयीं मी जे कांही बोललो ते आपल्याला पसंत नसावं. माझ्या शब्दांनी मी आपलं मन दुखवलं तर नाही ना?"

मरालभूपतीने पुढे होऊन त्याचे हात हातांत घेतले व जसा कांही ह्या बोलण्यामुळें तो भारावलाय अशा थाटांत म्हणाला, "आपण माझं मन दुखवलंत? मुळींच नाही. माझ्या मनांत दुसराच विचार आहे. आपल्याला सांगावं कीं नाही हाच प्रश्न मला पडला आहे."

त्याचे उत्तर ऐकून चकित झालेला माधवसेन म्हणाला, "आपण निःसंकोचपणें सांगा." मरालने संकोचल्यासारखें दाखवून म्हटले, "मी

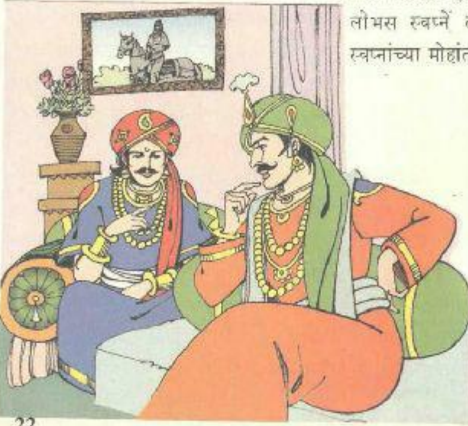

जे सांगणार आहे, ती माझी इच्छा आहे. पण मित्रवर्य, मी आपल्याला ती एका अटीवरच सांगेन. ज्यांनी आपला आदरसत्कार केला त्यांची इच्छा आपल्याला पुरी करता येत नसली तर त्याबद्दल जरासुद्धां वाईट वाटून घ्यायचं नाही." अशा रितीने मोठ्या चलाखीने आपल्या जाळ्यांत त्याला फसवले.

माधवसेन हंसून म्हणाला, "कबूल! सांगा तर खरं!" मरालने म्हटलं, "ठीक आहे, सांगतो. आमचे पाहुणे म्हणून आपण इथें येण्यापूर्वीच आम्हाला माहिती होतं कीं आपली कन्या श्रीलेखा एक असामान्य रूपवती आहे. माझ्या मुलाने आपल्या मुलीशी विवाह करण्याचा निश्चय केला आहे. पण मी त्याला समजावलं

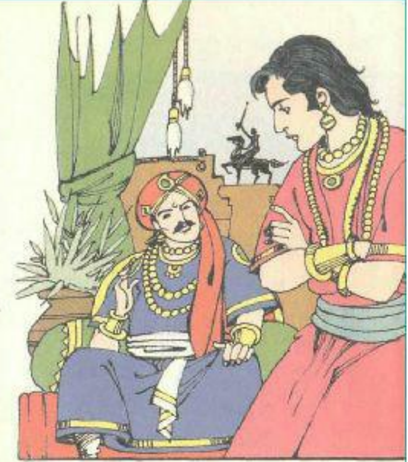
कीं, पुत्रा, कौंडिन्यचा युवराज त्यांच्या नात्यांतला आहे व दोघांचे वयही योग्य आहे. तेव्हां त्यांच्याशी आपल्या मुलीचा विवाह करण्याचे आपल्या मनांत असेलच. पण आमचे युवराज म्हणाले, "पिताश्री, कौंडिन्यप्रभू कधीकाळीं सम्राट होते. आजही त्यांच्याकडे भरपूर धनसंपदा असेल, पण राज्य हे वीरांचं असतं. क्षत्रियकन्या वीरपुरुषालाच वरते. मला खात्री आहे कीं माझे शौर्य व धैर्य दाखवून श्रीलेखाचे हृदय जिंकू शकेन. ज्या दिवशीं ती माझा पती म्हणून स्वीकार करील त्यादिवशी मी पुऱ्या दक्षिणापथावर विजय मिळवीन व तिला साऱ्या दक्षिण भारताची महाराणी बनवीन. इतकंच नाही तर तिच्या पित्याला मुलगा नसला तरी माझ्या पित्याप्रमाणेच मी त्यांचा मान राखीन. अर्धा भूभाग व कौंडिन्य देशांतून मिळालेल्या ऐश्वर्याचा अर्धा हिस्सा मी त्यांना देईन व त्यांना अधिपती बनवीन."

"राजन्, माझ्या मुलाचे हे विचार ऐकून मी चकित झालो व कांही बोलूं शकलो नाही. थोड्या वेळानंतर मी त्याला म्हटलं, "पुत्रा, जेव्हां नातेसंबंध जोडण्याची इच्छा असते तेव्हां स्नेहपूर्वक व्यवहार पाळणें आवश्यक ठरते. प्रथम कालिंदीनरेशांशी मी स्वतः बोलणें करीन. त्यांच्या विचारानुसार पुढें काय करायचं त्याचा निर्णय घेता येईल. तूं भावनेच्या आहारी जाऊं नकोस असं मी त्याला सांगितलं." असं म्हणून मराल थांबला.

मराल असा कांही प्रस्ताव मांडेल हे माधवसेनाच्या मनांतही नव्हतं. त्यामुळें तो एकदम चक्रावून गेला. हळूंहळूं तो विचार करुं लागला. मरालच्या बोलण्यावर तो भाळला होता. ते अपार ऐश्वर्य, दक्षिणावर्ताचे साम्राज्य याची लोभस स्वप्नें त्याला दिसूं लागली. त्या स्वप्नांच्या मोहांत त्यावेळेस आपली पत्नी व मुलगी श्रीलेखा यांची पसंती-नापसंतीदेखील तो विसरून गेला.

त्यानंतर दोनतीन तास त्या दोघांची खलबतें चालली होती. त्या तीन तासांत, मरालने माधवसेनास आपल्या बाजूला अनुकूल करुन घेतले.

"माघ महिन्यांत त्या दोघांमधें जो हा समझोता होत होता त्यावेळेस तुमचे गुरुकुलवास्तव्य पूर्ण होण्यास सहा महिने अवकाश होता. जरी तुझे शिक्षण आणखी थोड्या अवधींत पूर्ण झालं असतं तरीही देवीनवरात्रानंतरच तुला घरीं पाठवायचं असा गुरु कृष्णचंद्रांचा निर्णय होता. ही बातमी मरालला कळली.

"या सर्व गोष्टींचा नीट विचार करुन तूं गुरुकुलांतून परत येण्यापूर्वीच आपल्या राज्यावर आक्रमण करण्याचा त्यांनी बेत रचला आहे. दरवर्षी चैत्रमहिन्यांत वसंतोत्सवासाठी माधवसेन आपल्या राज्यांत येतो. तसा यंदाही येईल व आपल्या सैन्याची ताकद किती आहे त्याची माहिती गोळा करील. हादेखील त्यांच्या व्यूहाचा एक भाग आहे. वैशाख, ज्येष्ठ महिन्यांत कालिंदी, चंपक व कुंद राज्यांची सेना एका जागी एकत्र करतीलच व त्यांना लढाईचे खास प्रशिक्षण देतील. नंतर आषाढ महिना येतो. तेव्हां आकाशांत पावसाळी ढग असतात. उन्हें बेताचीच असतात. पाऊस सुरुं होतो.

तुला ठाउकच आहे की सैन्यांत अशा वेळेला गुप्त मसलतींसाठी चांगले वातावरण असते. आषाढाच्या महिन्यांत या तिन्ही देशांची सेना एकत्र होऊन आपल्याला वेढा घालतील.

बेटा विजय, आज ज्येष्ठ शुद्ध एकादशी आहे. तर आतापर्यंत तिन्ही देशांच्या सेना युद्धाला सज्ज झालेल्या असतील. व कांही दिवसांतच आपल्या देशांत रणभूमी तयार होईल. या प्रसंगाशी अचानक सामना करायला लागेल. म्हणून या परिस्थितींत तुला परत बोलावण्यारवेरीज अन्य मार्ग उरला नाही. या वस्तुस्थितीची मीदेखील कल्पना केली नव्हती. पण आपले राजगुरु शिवानंद यांच्या बोलण्यामुळें मला एक नवा आशेचा किरण दिसूं लागला आहे.

जशा गुप्तहेरांकडून बातम्या मला समजत होत्या, तशी मला तुझ्या भविष्याबद्दल फारच काळजी वाटूं लागली. माझं मन भितीने कांपूं लागलं. तेव्हां मी तुझी जन्मकुंडली गुरुवर्यांना दाखवली. त्यांच्याकडून तुझे भविष्य काय आहे ते जाणण्याची मला तीव्र इच्छा झाली. त्यांनी बारकाईने कुंडली पाहिली. प्रथम त्यांनी मला कांहीच सांगितलं नाही.

ते अखंडपूजा करीत बसलेले होते. ध्यानांत

मग्न असताना त्यांच्या डोळ्यासमोर उगवत्या सूर्याचे बिंब, द्रुतगतीने जाणारा सर्पराज, उज्वल झळाळीने चमकणारे सुवर्ण, व सहा सुंदर मुली त्यांच्या डोळ्यांसमोर आल्या."

ही गोष्ट सांगून ते म्हणाले, "महाराज, युवराजांची कुंडली अद्‌भुत आहे, असामान्य आहे. जरी त्यांचा वर्तमानकाळ जरा अवघड समस्यांनी भरलेला आहे, जरी त्यांच्या जीवाला धोका आहे, तरी उत्तम ग्रहबलाच्या जोरावर ते सदा विजयी राहातील. मात्र त्यासाठीं त्यांचे पौर्णिमेपूर्वी स्वगृहीं राहाणें अत्यंत आवश्यक आहे. माझ्या अंदाजाप्रमाणें लौकरच त्यांना धनलाभ होणार आहे. त्यांच्यासमक्ष नगराच्या पूर्वेस जे मैदान आहे ते खणून पाहा जरा! कुठें खोदायचं ते मी मंत्रजल शिंपून सांगेन." याच कामासाठीं मी तुला बोलवलं होतं. बरं झालं, तूं अगदी वेळेवर आलास. आजच कदाचित राजगुरु काम करण्यास प्रारंभ करतील अशी शक्यता आहे." श्रीदत्तने सर्व कांही सविस्तर सांगितलं आणि एक दीर्घ श्वास घेतला.

विजयदत्तने शंका प्रकट करुन म्हटले, "एका बाजूला लढाईचा धोका आपल्या शिरावर आहे आणि आपण धनाची गोष्ट कशाला आत्ता करायची? आपण तर लढाईच्या तयारीला लागलं पाहिजे. खोदाईच्या कामाला इतकं महत्त्व देणं मला पटत नाही."

महाराज उत्तरले, "शिवानंदजींनी सांगितल्यावर मीही हीच शंका व्यक्त केली होती.

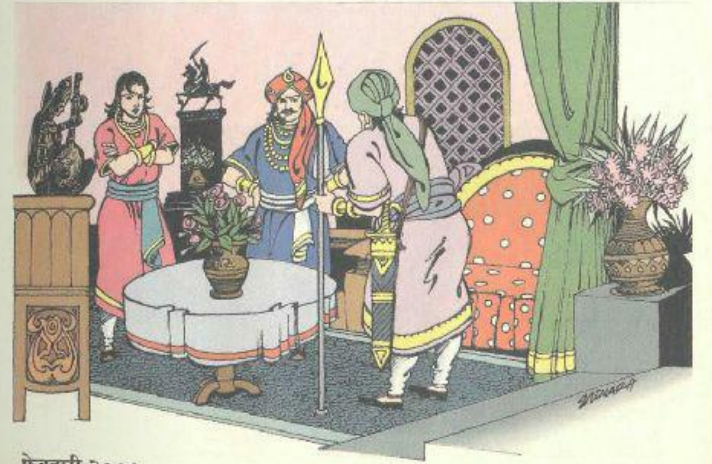
पण त्यांनी ठासून सांगितलं कीं कोणत्याही परिस्थितींत खोदकाम स्थगित होता कामा नये. त्यांचा दावा आहे की या खोदाईमुळें आपले हरप्रकारे भलेच होणार आहे. खोदकामाला जास्तीत जास्त तीन दिवस लागतील. मी निश्चय केला आहे कीं शिवानंदजींच्या सल्ल्यानुसार करणें योग्य ठरेल."

पित्याचे बोलणें ऐकून विजयदत्त जरा चिडून म्हणाला, "पिताश्री, धर्म आणि न्याय आपल्या पक्षांत आहेत. प्रयत्न करण्यांत आपण कोणतीही कसूर करत नाही. तेव्हां या आधारावर आपण विश्वासाने आगेकूच करुंया आणि त्यांत आपलीच जीत होणार आहे."

मुलाचे बोलणे ऐकताना महाराज मान डोलावत होते. ते कांही बोलणार इतक्यांत दरवाज्याजवळ जरासा आवाज झाला. चटकन दोघांनी वळून पाहिलं.

दरवाज्याजवळ उभ्या असलेल्या सैनिकांनी महाराजांना नमस्कार केला व ते म्हणाले, "एक गृहस्थ आपल्याला तांतडीने भेटण्याचा आग्रह धरीत आहे. तो आपल्याला सांगू इच्छितो कीं लक्ष्मीदेवीचे पत्र आले आहे." महाराज म्हणाले, "ठीक आहे, पाठवा त्याला आंत."

सैनिकांच्या बरोबर एक युवक आंत आला, व महाराजांच्या शेजारी बसलेल्या विजयदत्ताला पाहून एकदम थांबला. त्या मुलाचा तोंडाकडे विजयदत्ताने नीट निरखून पाहिले व तो म्हणाला, "पिताश्री, लक्ष्मीदेवीचे पत्र ज्यांनी आणलंय

तो दुसरा तिसरा कुणी नसून आपली भाची श्रीलेखा आहे.

महाराज ताडकन उठले आणि मोठ्या प्रेमाने त्यांनी तिचे हात आपल्या हातांत घेतले.

श्रीलेखा अश्रू पुसत म्हणाली, ''मामाजी, माझ्या मातेने आपल्याला निरोप दिलाय कीं अपरिहार्य परिस्थितीमुळें मी माझी मुलगी आपल्या आश्रयाखाली पाठवत आहे. तेव्हां यापुढें तिची जबाबदारी आपल्यावर राहील.''

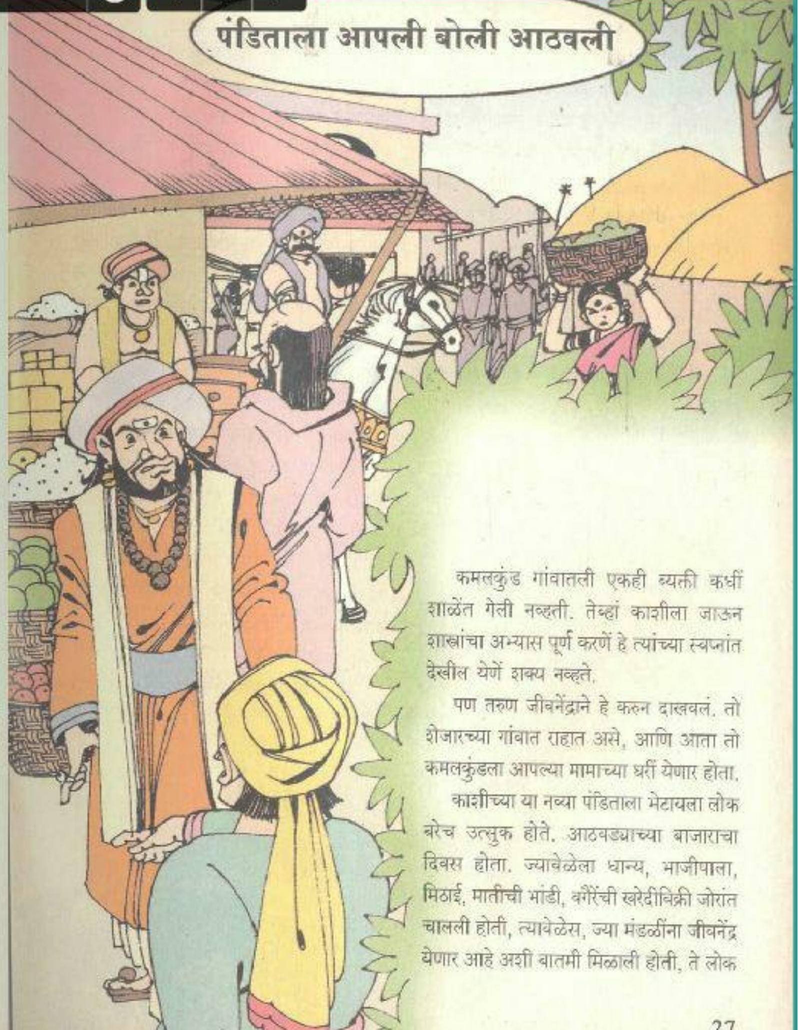
तिच्या बोलण्याने महाराज अस्वस्थ झाले. त्यांनी मोठ्या प्रेमाने तिच्या मस्तकावर हात ठेवून म्हटले, ''मुली, तुझ्या मातेने तुला योग्य, ठिकाणींच पाठवले आहे. या जागेवर तुझा हक्क आहे.'' आपल्या मुलाकडे वळून ते म्हणाले, ''विजय, श्रीलेखाचं आगमन हा तुझ्यासाठीं पहिला शुभशकुन आहे. आपणां क्षत्रियांसाठी गांधर्व विवाह धर्मसंमत आहे. तुला माझा सल्ला आहे कीं तुम्ही दोघांनी गांधर्व विवाह करुन विवाहबंधन स्वीकारावे. सांग, तुझा काय विचार आहे?'' असं म्हणून त्यांनी श्रीलेखाच्या चेहऱ्याकडे पाहिलं. त्यांचे बोलणें ऐकून श्रीलेखाचा चेहरा खुलला. तिची इच्छा फलद्रुप होत आहे व तिला पुनर्जीवन मिळत आहे असं तिला वाटलं. तिने विजयदत्तकडे पाहिलं आणि लाजून मान खाली घातली.

आपले वडील व श्रीलेखाची उत्सुकता विजयदत्ताला जाणवत होती. त्याने हंसतहंसत पित्याला सांगितलं, ''जशी आपली इच्छा!''

मुलाची संमति मिळताच आनंदातिशयाने महाराज उत्तरले. ''शुभस्य शीघ्रम्! गांधर्व विवाहासाटी संकल्पबल हाच सुमुहूर्त असतो.'' असं म्हणूनं श्रीलेखाचा उजवा हात त्यांनी विजयच्या हातांत दिला. पाणिग्रहण झाल्यानंतर दोघेही महाराजांच्या पायां पडली.

पंडिताला आपली बोली आठवली

कमलकुंड गांवातली एकही व्यक्ती कधीं शाळेंत गेली नव्हती. तेव्हां काशीला जाऊन शास्त्रांचा अभ्यास पूर्ण करणें हे त्यांच्या स्वप्नांत देखील येणें शक्य नव्हते.

पण तरुण जीवनेंद्राने हे करुन दाखवलं. तो शेजारच्या गांवात राहात असे, आणि आता तो कमलकुंडला आपल्या मामाच्या घरीं येणार होता.

काशीच्या या नव्या पंडिताला भेटायला लोक बरेच उत्सुक होते. आठवड्याच्या बाजाराचा दिवस होता. ज्यावेळेला धान्य, भाजीपाला, मिठाई, मातीची भांडी, वगैरेंची खरेदीविक्री जोरांत चालली होती, त्यावेळेस, ज्या मंडळींना जीवनेंद्र येणार आहे अशी बातमी मिळाली होती, ते लोक

रस्त्याच्या दिशेने वारंवार बघत होते.

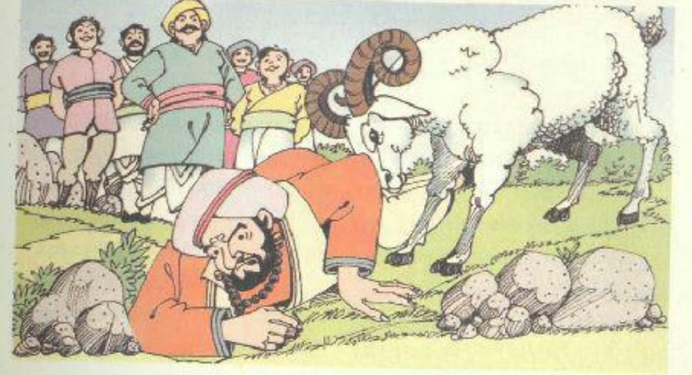
अखेरीस, सूर्य मावळण्यास थोडा वेळ असताना, तो गांवाकडे येताना लोकांनी पाहिले. जीवनेंद्राने फिकट पिवळ्या रंगाचे धोतर व शेंदरी रंगाचा सदरा घातला होता. त्याची दाढी त्याच्या पगडीशी साम्य दाखवत होती. पंडितापेक्षां तो नवरदेवासारखा दिसत होता.

लोकांनी त्याला लवून नमस्कार केला. त्यानेही त्यांच्या डोक्यावर उजवा हात ठेवून त्यांना हंसतमुखाने आशिर्वाद दिला. त्यावेळेस त्याने कांही संस्कृत श्लोकांचे उच्चारण केले. ते कुणालाच समजले नाही. परंतु लोकांवर त्याचा प्रभाव पडला. कारण त्यांत त्याचं पांडित्य दिसून येत होतं. एखाद्या विद्वानाला भेटणं, त्याच्याशी परिचय होणं किंवा त्यांच्याशी बातचीत करणं ही नाहीतरी एक खास गोष्ट असते !

जेव्हां हा पंडित गांवातल्या लोकांशी बोलायला लागला, तेव्हां त्या भोळ्याभाबड्या लोकांना काय करावं ते समजेना. कारण तो संस्कृतमधें बोलत राहिला. लोक आ वासून बघत राहिले. एका माणसाने धीर एकवटून पंडिताला सांगितले, "गांवकरी अशिक्षित आहेत, तेव्हां त्यांना समजेल अशा भाषेंत कृपा करुन आपण बोलावे."

त्याने संमतिदर्शक मान हलवली व तो त्यांच्या भाषेंत बोलूं लागला. पण त्याची भाषा इतकी जडबंबाळ होती कीं गांवकऱ्यांना फारसं कांही समजलं नाही. मात्र त्यांना इतकंच लक्षांत आलं कीं पांच वर्षांच्या दीर्घ काळांत, तो महापंडितांच्या सहवासांत राहिला असल्यामुळें, साध्यासुध्या बोलीभाषेंत बोलणें त्याला कठीण जाते आहे!

श्रोत्यांपैकी कांहीजणांच्या मनांत शंका आली कीं फक्त पांच वर्षांत आपली मातृभाषा कुणीतरी विसरुं शकेल कां?

जिथें हा तरुण पंडित उभा होता, तिथून थोड्या अंतरावर कांही लोक दोन बोकडांची झुंज पाहण्यांत गुंतले होते. अचानक एक बोकड पंडिताच्या रोखाने पळत येऊं लागला. बहुधा पंडिताची रंगीबेरंगी वस्त्रें पाहून बोकड गोंधळला असावा, किंवा दुसरा एखादा बोकड तिथे असेलसं त्याला वाटलं असावं ! तो बोकड पंडिताच्या जवळ येऊं लागला व त्याच्यावर चाल करण्याच्या तयारीने त्याने आपले डोके खाली वाकवले.

आपल्यासमोर वांकलेल्या प्रत्येक मस्तकाला आशीर्वाद देण्याची संवय असलेल्या पढीक पंडिताने नेहमीच्या संवयीनुसार आपला उजवा हात वर उचलला. पंडिताला बाजूला सरकण्याची सूचना देणारे आवाज घाबरलेल्या प्रेक्षकांमधून आले. पण पंडिताने त्यांच्याकडे लक्ष दिले नाही. दुसऱ्याच क्षणीं बोकडाने पंडिताला जोराने ढुशी दिली.

चारीमुंड्या चीत झालेला पंडित तत्क्षणीं बोकडाला अगदी अस्सल गांवरानी भाषेंत शिव्या देऊं लागला. त्या शिव्या मात्र सर्वांना छान समजल्या. जेव्हां पंडितमहाशय धडपडत उठून बसले तेव्हां त्यांच्या लक्षांत आलं कीं पांघरलेली पांडित्याची झूल केव्हांच फाटली आहे. आता वेळ गेलेली होती.

"आम्हाला वाईट इतकंच वाटतं, कीं आपल्यासारख्यांशी अदबीने कसं वागावं ते त्या नाठाळ बोकडाला ठाऊक नव्हतं. पण आपण आपली मायबोली विसरला नाहीत याचाही आम्हाला आनंद झाला आहे." एका हजरजबाबी इसमाने डोळे मिचकावीत म्हटले.

भारत-गाथा

सरस्वतीच्या किनारी - कोणे एके काळीं

"आजोबा, तुम्ही ही बातमी वाचलीत कां?" देवनाथांजवळ पळतपळत येऊन मोठ्या अधीरतेने संदीपने विचारले. देवनाथ हातांत काठी घेऊन नदीकिनाऱ्यावर फिरायला निघाले होते. सूर्यास्ताची वेळ होती. वातावरण प्रसन्न होतं आणि मंद वारा वाहात होता. त्या छोट्या शहरांतली ती संध्याकाळ फार सुरेख वाटत होती.

देवनाथ थांबले. आयुष्यभर ते इतिहास शिकवत आले होते. भारताच्या भूतकाळाबद्दल त्यांनी बरेच संशोधन केले होते. त्यांचे अनेक हुशार विद्यार्थी होते. पण आपल्या सर्व विषयांत मनापासून अभ्यास करणारा संदीपसारखा कोणी जिज्ञासू नव्हता! तो अजून शाळेंतच शिकत होता. पण जगांतल्या प्रत्येक गोष्टीची माहिती गोळा करुन घेण्याचा त्याचा छंद होता. आणि कां असणार नाही? त्याचे आजोबाच इतके असामान्य हुशार होते!

देवनाथ एक प्राध्यापक, मार्गदर्शक व शेवटी विश्वविद्यालयाचे कुलपती होते. आता निवृत्त झाल्यानंतर आपल्या लाडक्या नातवाचे शंकानिरसन करण्यासाठीं त्यांच्यापाशी भरपूर वेळ होता. जर एखाद्या वेळीं नातवाच्या प्रश्नाचे उत्तर त्यांना देता आले नाही, तरी ते स्वतः ती गोष्ट जाणून घेण्यास उत्सुक असत. त्यांच्या घरांतल्या ग्रंथालयांत वेंचक ग्रंथ होते. तिथली पुसकें चाळत दोघेही त्यावर खल करीत बसत. फ्रेंच विचारवंत वॉल्टेअर याच्या एका सुभाषिताचा देवनाथ वारंवार उल्लेख करीत असत.

"जितका मी जास्त वाचतो, तितकं माझं मनन अधिक होतं. जितकी मला जास्त माहिती होते, तितकी मला कमी माहिती आहे हे कळतं."

संदीपच्या मनांत आजोबांबद्दल नितांत श्रद्धा होती. आजोबा म्हणजे त्याचे मित्र, शिक्षक व आदर्श मार्गदर्शक होते.

"काय बाळ, कुठली नवीन बातमी मला सांगणार आहेस?" देवनाथांनी विचारलं.

"आजोबा, आपल्या प्राचीन साहित्यांत सरस्वती नदीचं वर्णन येतं! पण ती कुठेही दिसत नाही. एकदा एका प्रसिद्ध गृहस्थांनी 'अशी नदी अस्तित्वांतच नव्हती' असंही आम्हाला सांगितलेलं होतं. पण, या वर्तमानपत्रांत एक बातमी छापली आहे कीं लँडस्टेट नांवाच्या उपग्रहावरुन या नदीच्या मार्गाचा फोटो घेतलेला आहे. चौदा किलोमीटर रुंद असलेली ही नदी हिमालयांतून उगम पावली होती."

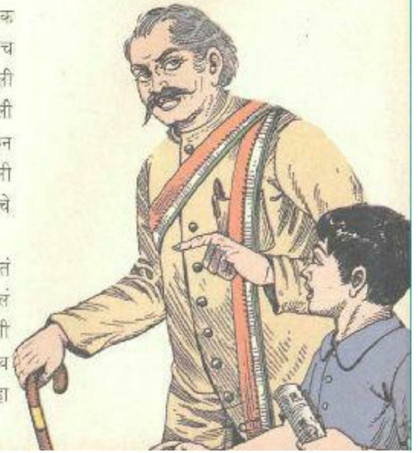
"अगदी बरोबर आहे बाळा! इतकंच नाही, तर आणखी माहितीदेखील मी वाचलेली आहे. कांही वर्षांपूर्वी एक प्रसिद्ध पुरातत्वसंशोधक पॉल हेन्री फ्रँकफर्त यांनी या महान नदीवर सर्व प्रकारें संशोधन केलेलं आहे. त्यांच्या मते ही नदी चार हजार वर्षांपूर्वी, बहुधा प्रदीर्घ काळ दुष्काळ पडल्यामुळें आटून गेली असावी. आणखी एका नदीची, दृसद्वतीचीही हीच दशा झाली."

"पण जेव्हां कांहीजण म्हणतात कीं ही नदी कधी अस्तित्वांतच नव्हती, तेव्हां हे जरा विचित्रच वाटतं, नाही कां?"

"छे रे - विचित्र कांहीही नाही. खरं म्हणजे आपल्या भूतकाळाबद्दल आपल्याला फार थोडी माहिती आहे. शेकडों वर्षे आपण तामसी, राकट, जीवन जगत होतो. त्यामुळें अभ्यास, संशोधन किंवा गंभीर विचारांमध्यें आपल्याला रस राहिला नाही. परंतु पश्चिमेच्या देशांतल्या अभ्यासू, विद्वान संशोधकांनी आपल्यासाठीं बरंच कांही केलेलं आहे. सांचीसारखं स्मारक व अजंठा-वेरुळच्या कलेचा खजिना त्यांनीच शोधून काढला. फार प्राचीन काळांतली आपली महत्त्वपूर्ण पांडुलिपी त्यांनी संशोधित केली आणि त्यांतली माहिती नीटपणें एकत्र करुन आपल्यापुढें ठेवली! परंतु त्याबरोबरच त्यांनी कांही असे सिद्धांत मांडले की ते नंतर चुकीचे ठरले.

त्याचं उदाहरण म्हणजे त्यांनी सांगितलं होतं कीं फार पूर्वी आर्यांनी भारतावर आक्रमण केलं होतं व इथले मूळ द्राविड रहिवासी, यांच्याशी युद्ध केलं होतं. आपल्या इतिहासकारांनी व शिक्षकांनी याची सत्यता पारखून न घेता हा सिद्धांत स्वीकारला. आपल्या इतिहासाच्या पुस्तकांतून ही माहिती शिकवली गेली. पण आज कुणीही खरा विद्वान हा सिद्धांत प्रमाण म्हणून स्वीकारत नाही. दुसऱ्या बाजूने पाहिलं तर यामुळें भारताची फार हानी झालेली आहे. आपण आपल्याला दोन निरनिराळ्या जातींच्या रुपांत पाहूं लागलो." आजोबांनी संदीपला समजावून सांगितले.

"आजोबा, जेव्हां नदी सुकून गेली तेव्हां तिच्या कांठावर राहाणाऱ्या लोकांचे किती हाल झाले असतील नाही?" दोघेही नदीच्या कांठावर फिरत होते. देवनाथांना एकदम उत्साह संचारला. ते म्हणाले, "त्यांना संकटाशी सामना करावा लागला असेलच. पण हे संकट अचानक किंवा एकदम आलं नसेल. नव्या आसऱ्याच्या शोधांत

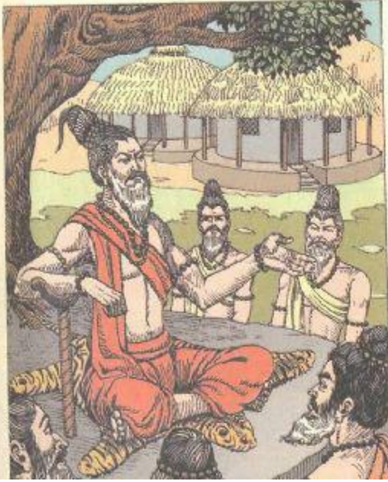

विश्वावसु

थोडीथोडी मंडळी दुसरीकडे जाऊं लागली असतील. हा एक विशाल देश होता आणि जागेची टंचाई नव्हती. पण सरस्वती नदीच्या तीरावर जी संस्कृती व साहित्य त्यांनी विकसित केलं होतं, ते महान साहित्य आपल्या देशाचा मानबिंदू म्हणून गौरवला जातो. त्याला वेद असं म्हणतात.

"आजोबा, जिथेंजिथें हे लोक गेले तिथें हे ग्रंथ त्यांनी बरोबर नेले होते कां?"

देवनाथ हंसून म्हणाले, "हो तर, त्यांनी वेद बरोबर नेले होते. पण फक्त त्यांच्या स्मृतीमधें! जरी त्यांना लेखनकला अवगत होती, तरीही ते वेद पाठ करुनच विद्याभ्यास करीत असत. आणि लक्षांत घे - चार चार वेद ! ऋग्वेद, यजुर्वेद, सामवेद नि अथर्ववेद!

"बाप रे, विश्वासच बसणार नाही." संदीपला आश्चर्य वाटले. "अरे, विश्वास आपला बसणार नाही, पण त्यांची राहाणी आपल्यापेक्षां फार वेगळी होती. त्या लुप्त संस्कृतिमधला प्रत्येकजण वेदांचा अभ्यास करुन वेद मुखोद्गत करीत होता असं माझं म्हणणं नाही. पण जे हे पठण करीत होते, ते म्हणजे दूरदृष्टी असलेले ऋषि व मुनी - ते समाजाचे शिक्षक होते.

मनाची एकाग्रता करुन त्यांनी ही सिद्धी प्राप्त केली होती. वेदपठण एका विशिष्ट लयींत केलं जात होतं. त्यांचे शुद्ध उच्चारण, व योग्य विरामस्थानांमुळें शब्दांचे पाठांतर होण्यास खूपच मदत होत होती.

"पण हा एवढा खटाटोप ते कां करत होते आजोबा?"

"तूं हा प्रश्न विचारणार हे ठाऊक होतं मला! संदीप, अरे जेव्हां आपण कोणत्याही गोष्टीसाठी कष्ट घेत असतो, तेव्हां आपल्याला कुठलातरी आनंद मिळण्यासाठी आपण ते कष्ट घेतो. परंतु त्या ऋषीमुनींनी मात्र हे कष्ट केले, ते ना स्वतःच्या आनंदासाठी ना कांही फायद्यासाठीं! ते जिज्ञासू होते, सत्याचे शोधक होते. जीवनांत येणाऱ्या समस्या व त्यावर आधारलेल्या शंकांचे निरसन करण्याच्या शोधांत ते होते.

आपल्या जीवनाचा हेतू काय आहे? मृत्यूनंतर आपलं काय होतं? आपल्याला दुःख कां होतं? वगैरे वगैरे. वेदांत या सगळ्या प्रश्नांची उत्तरें आहेत याची त्यांना खात्री होती.

"पण वेद लिहीले कुणी?"

"ते एक रहस्य आहे. आपण जसे पुस्तक,

पत्र किंवा बातमी लिहीतो, त्या अर्थाने वेद कुणा एका व्यक्तीने लिहीलेले नाहीत. ऋषींनी ते इतरांना ऐकवले. म्हणून त्यांना श्रुतीदेखील म्हणतात. म्हणजे जे ऐकलेलं ज्ञान आहे ते ! त्यांचा विश्वास होता कीं कांही असे उच्च श्रेणीचे समर्थ लोक असतात, की त्यांनी बोललेल्या शब्दांचे रुपांतर ते मानवी सत्यामधे उतरवूं शकतात."

"वा, फारच छान. जर माझ्यातही तशी शक्ती असेल तर?" संदीपने नाटकी आवाजांत म्हटलं.

"ती देखील आपल्यासारखीच माणसेंच होती, संदीप! जर त्यांना ते साध्य होत होतं, तर तुलादेखील ते साध्य होऊं शकेल. नचिकेत तुझ्याहून खूप छोटा होता. त्या वयांत त्याने मृत्यूनंतरच्या जीवनाचं रहस्य शोधून काढलं."

"नचिकेत ! हे नांव ओळखीचं वाटतंय."

"बस, इतकंच! त्याचं नांव शेंकडो वर्षें कां घेतलं जातंय हे तुला ठाऊक नाही?"

"खरंच नाही."

"वेदानंतर अनेक ग्रंथ आले. त्यांना उपनिषदें म्हणतात! त्यांतल्या एका उपनिषदांत, कठोपनिषदांत नचिकेताचं वर्णन आहे. त्याचे वडील मुनी वाजश्रवा यज्ञ करीत होते. यज्ञाच्या पूर्णाहुतीनंतर ते ब्राह्मणांना आपल्या वस्तू दक्षिणेच्या रुपांत दान करीत होते.

छोटा बाळ नचिकेत हे सर्व लक्षपूर्वक पाहात होता. नंतर तो आपल्या पित्याजवळ येऊन म्हणाला, "आपण मला कुणाला दान केलं आहेत?"

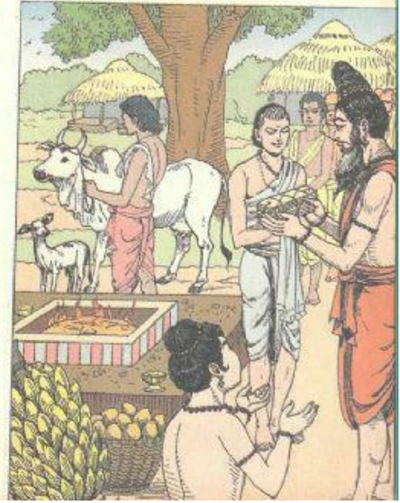
पित्याने उत्तर दिले नाही. म्हणून नचिकेत

म्हणून हाच प्रश्न पुन्हांपुन्हां विचारुं लागला. पित्याने चिडून उत्तर दिलं, "यमाला!"

नचिकेत निमूटपणे निघाला व यमाजवळ पोंचला. तेव्हां त्याला कळलं कीं यम म्हणजे आणखी कुणी नव्हे तर साक्षात् मृत्युदेव आहे! परंतु त्यावेळेला यमदेव आपल्या निवासस्थानीं नव्हते. नचिकेत तीन दिवस कांहीही न खातापिता, त्यांच्या दारासमोर वाट पाहात बसला.

तीन दिवस धैर्याने वाट पाहिल्याबद्दल, त्याच्या सच्चेपणाने भारावून जाऊन यमाने त्याला तीन वर दिले.

"मी दिसलो नाही म्हणून माझे पिताश्री काळजींत असतील. त्यांत शांती मिळूं दे." नचिकेतने पहिला वर मागितला.

"मला स्वर्गाबद्दल ज्ञान सांगावे" नचिकेताने दुसरा वर मागितला.

"तथास्तु!" यम म्हणाला.

"मला मृत्यूचे रहस्य सांगावे. देहान्त झाल्यानंतर माणसाचा आत्मा कुठे जातो? कृपया याचे ज्ञान मला द्यावे." नचिकेताने तिसरा वर मागितला.

एवढा छोटा मुलगा असला प्रश्न विचारील याची यमाला कल्पना नव्हती.

"बाळा! मृत्यू व आत्मा याचे ज्ञान तुझ्यासाठीं नाही. तूं दुसरं कांहीतरी असं माग कीं ज्याच्यामुळें तुला आनंद मिळेल म्हणजे दीर्घायुष्य, समृद्धी नि शक्ती." यम म्हणाला.

"हे करुणानिधान! यापैकीं कांहीही खरे सुख देऊं शकत नाही. मी जे मागितलंय तेच ज्ञान मला द्यावे. केवळ तेच ज्ञान मला वाचवूं शकेल." नचिकेताने आग्रह धरला.

शेवटी यमाने नचिकेतास आत्म्यासंबंधी ज्ञान प्रदान केले. आत्मा हा जन्मोजन्मींचा शाश्वत यात्री आहे व मृत्यूशी निगडीत आहे हे त्याला सांगितले. नचिकेत प्रबुद्ध होऊन घरी परतला आणि नंतर एक महान तपस्वी म्हणून प्रसिद्ध झाला.

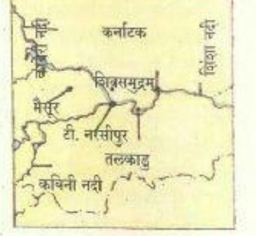
"यमाचे घर शोधून काढणं त्याला शक्य तरी झालं असेल कां?" संदीपने थट्टेच्या सुरांत विचारलं.

"अरे पोरा! अशा कहाण्या केवळ त्यांच्या कथेची रुपरेषा म्हणून समजून घ्यायच्या नाहीत. त्यांच्यामागे प्रामाणिक निष्ठा लपलेली असते. वाजश्रवा ऋषी कांही तापट किंवा स्वतःच्या मुलाला शाप देणारे नव्हते. हे इतकं क्षुल्लक असतं, तर उपनिषदांत या प्रसंगाला कांहीही स्थान नसतं. मी तर असं मानतो, कीं त्यांनी आपल्या मुलावर एक जबाबदारी सोंपवली. त्यांनी मृत्यूच्या रहस्यावर लक्ष देण्याचा कार्यभाग त्याला सांगितला. नचिकेताने त्या समस्येचा एकाग्र चित्ताने तीन दिवस अहोरात्र विचार केला असेल. तेवढ्या वेळानंतर त्याला या रहस्याचं आकलन झालं असेल कीं आत्मा अमर आहे!" देवनाथांनी कथेचं विश्लेषण करताकरता समजावलं. "किती आश्चर्यकारक आहे हे सगळं, नाही?" संदीप खुषींत येऊन म्हणाला.

वाळूंत लपलेले शहर

वर्णन : जयंती महालिंगम **चित्र : गौतम सेन**

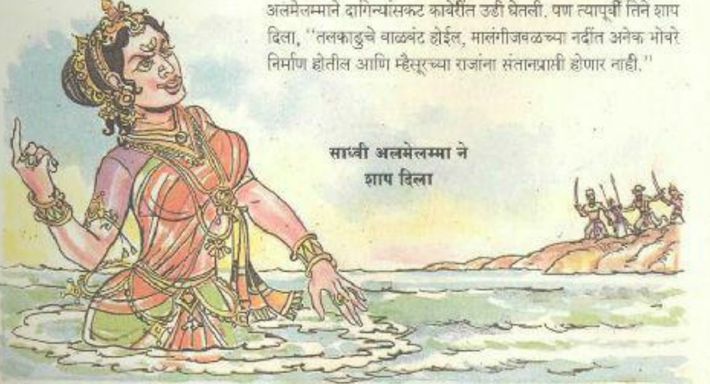
सोमनाथपुराहून बारा किलोमीटर अंतरावर कबिनी किंवा कपिला नांवाची एक लहान नदी दक्षिणेकडून येऊन कावेरीला मिळते. या संगमावर तिरुमकुडलु नरसीपूर हे गांव वसले आहे. त्याला टी. नरसीपूर असेंही म्हणतात. 'तिरुम' म्हणजे तीन आणि 'कुडलु' म्हणजे संगम असा अर्थ आहे. इथें भूगर्भात स्फटिकसरोवर नांवाचा तलाव आहे, त्याचं पाणी कावेरीला मिळतं असं मानतात.

टी. नरसीपूर हे महत्वाचं तीर्थस्थान आहे. इथे महर्षी अगस्त्यऋषींचे मध्ययुगीन मंदिर आहे.

इथून जरा पुढें गेलं की कावेरीच्या उजव्या तीरावर आज ओसाड पडलेले, वालुकामय झालेले, जुन्या काळांतले तलकाडु शहर आहे. इथें केव्हांतरी गंग राजवंशाची समृद्ध राजधानी होती. नंतर चोळ राजांच्या काळांत याचे नांव राजराजपुरम झाले. त्यानंतर हे होयसळ राजा विष्णुवर्धनच्या ताब्यांत आले. आज मात्र त्या जागीं चारी दिशांना वाळूच्या टेंकड्या आहेत. आणि त्या टेंकडयांची जागा सतत बदलत रहाते. कांही टेंकड्या तर पंधरा मीटर उंचीच्या आहेत.

त्याची एक रसभरित गोष्ट इथें सांगितली जाते. इतिहास आणि कल्पनारंजन यांची भेसळ त्यांत झालेली आहे. पण तलकाडुची ही दशा कां झाली त्याचा खुलाचा आपल्याला या गोष्टींत सांपडतो.

श्रीरंगपट्टणमधें विजयनगर साम्राज्याच्या शेवटचा राज्यकर्ता तिरुमलराय होता. त्याची साध्वी विधवा पत्नी अलमेलम्मा, हिच्याजवळ खूप मूल्यवान, सुंदर दागिने होते. म्हणून त्याने अलमेलम्माचे दागिने काढून घेण्यासाठीं आपले सैनिक पाठवले. त्यांच्या तावडीतून बचावण्यासाठीं ती नदीच्या दुसऱ्या किनाऱ्यावर मालंगी या ठिकाणीं पोंचली. पण सैनिक तिचा पाठलाग करीत तिथेंही पोंचले. तेव्हां अलमेलम्माने दागिन्यांसकट कावेरींत उडी घेतली. पण त्यापूर्वी तिने शाप दिला, "तलकाडुचे वाळवंट होईल, मालंगीजवळच्या नदींत अनेक भोवरे निर्माण होतील आणि म्हैसूरच्या राजांना संतानप्राप्ती होणार नाही."

साध्वी अलमेलम्मा ने शाप दिला

स्थानिक लोकांचा विश्वास आहे कीं तिची ही शापवाणी खरी ठरली. तलकाडु वाळूखाली झांकले गेले, मालंगीतल्या नदींत खोल भोवरे निर्माण झाले आहेत आणि म्हैसूरच्या राजधराण्यांत तर पुन्हांपुन्हां दत्तविधान होते आहे.

तलकाडुमधें तीस मंदिरे वाळूखाली गाडली गेली आहेत अशी लोकांची श्रद्धा आहे. फक्त चार मंदिरें त्यांतून वांचली आहेत. ती म्हणजे गंगराजांनी बांधलेली पाताळेश्वर व मरुलेश्वर मंदिर, होयसळांनी बांधलेले कीर्तिनारायण मंदिर आणि चोळ राजांनी बांधलेलं वैद्येश्वर मंदिर! आजदेखील या मंदिरांत रोजची पूजाअर्चा होते. दर बारा वर्षांनंतर, नोव्हेंबर - डिसेंबरमधें, इथे एकदा पंचलिंगदर्शनाचा मेळा भरतो. त्यावेळेस हजारों यात्रेकरु इथें येतात व तलकाडुच्या वाळवंटात तात्पुरते गांव वसते.

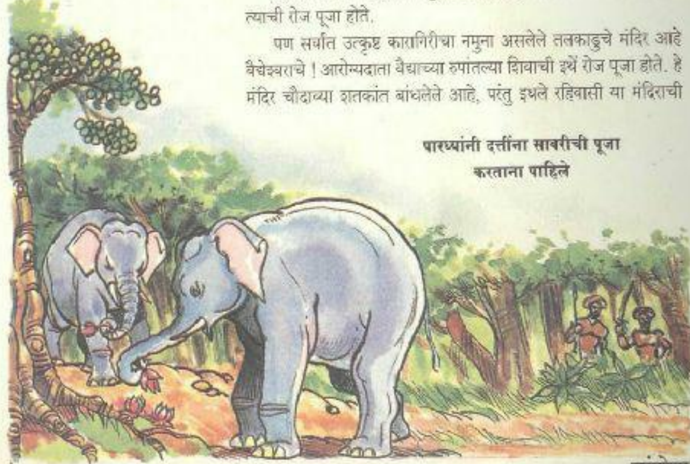

वैद्येश्वर मंदिर, तलकाडु

पाताळेश्वर आणि मरुलेश्वर ही मंदिरें सर्वांत जुनी आहेत. पाताळेश्वराच्या शिवलिंगाचा रंग सकाळीं लाल असतो, दुपारीं काळा होतो व संध्याकाळीं पांढराशुभ्र दिसतो!

कीर्तिनारायण मंदिरात विष्णुभगवानाची मूर्ती तीन मीटर उंचीची आहे. त्याची रोज पूजा होते.

पण सर्वांत उत्कृष्ट कारागिरीचा नमुना असलेले तलकाडुचे मंदिर आहे वैद्येश्वराचे! आरोग्यदाता वैद्याच्या रुपांतल्या शिवाची इथें रोज पूजा होते. हे मंदिर चौदाव्या शतकांत बांधलेले आहे, परंतु इथले रहिवासी या मंदिराची सांगड एका पुराणकथेशी घालतात.

पारध्यांनी दत्तांना सावरीची पूजा करताना पाहिले

ते सांगतात कीं भगवान शिवशंकराला प्रसन्न करुन घेण्यासाठीं सोमदत्त नांवाचा ऋषी आपल्या शिष्यांसह इथें राहात होता. परंतु त्याचे तप पुरे होण्यापूर्वीच रानटी हत्तींनी त्या सर्वांना ठार मारले. या सगळ्यांना त्याच जंगलात हत्तीचा जन्म मिळाला. त्यांच्या तपसाधनेंत त्यांना मदत देण्यासाठीं शिवभगवान इथें एका सावरीच्या झाडांत शिवलिंगाच्या रुपांत येऊन लपले. हत्तींना जेव्हां हे रहस्य कळलें, तेव्हां रोज सकाळीं कावेरीमधें स्नान केल्यानंतर ते ताजी कमळें उपटत व त्या झाडाच्या बुंध्यावर वाहात असत.

तल आणि काडु नांवाच्या दोन पारध्यांनी हे पाहिले, आणि उत्सुकतेपोटी त्यांनी ते झाड तोडण्याचा प्रयत्न केला. परंतु, कुऱ्हाडीचा पहिला वार झाडावर पडला आणि त्याच्या खांचेतून रक्त ठिबकूं लागले. ते पाहून दोघेही घाबरले. तेवढ्यांत आकाशवाणी झाली कीं त्याच झाडाची पाने व फळें कुस्करुन त्या घावावर बांधा. तल व काडूने त्याप्रमाणें पानें व फळें कुस्करुन बांधली तेव्हां घावातून रक्ताऐवजीं दूध ठिबकूं लागलं. हत्तींनी व पारध्यांनी ते दूध प्यायले, व ते अमर झाले. त्यानंतर त्या शिवलिंगाच्या चारी बाजूंनी मंदिर रचले गेले आणि त्या स्थानाला तलकाडू नांव पडले.

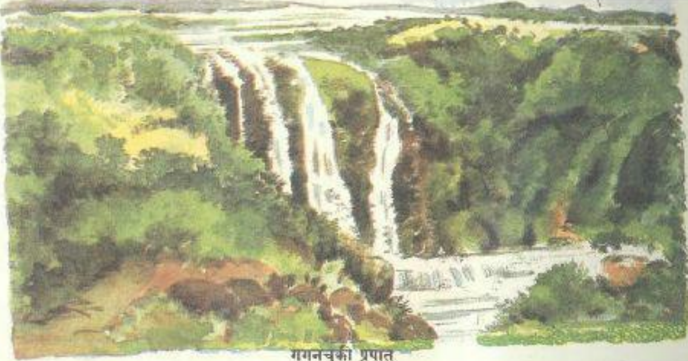
इथल्या वाळवंटाचा विस्तार कमी करण्यासाठीं वनविभागातर्फे वनराई निर्माण करण्याचा प्रयत्न चालूं आहे. परंतु रेताडी दरवर्षी तीन मीटरपेक्षां जास्त वाढते आहे. ही रेती येते कावेरीच्या पात्रांतूनच! उन्हाळ्यांत नदीच्या कांठावरची माती, गाळ व वाळू सुकून जाते, आणि जेव्हां नैऋत्य मान्सून वारे सुरुं होतात, तेव्हां ही वाळू उडून उध्वस्त तलकाडू शहरावर पसरते. कदाचित मागल्या कांही शतकांमधें कावेरीने आपल्या प्रवाहाची दिशा बदलली असेल आणि त्यामुळेंच इथें इतकी रेती सांठली असेल.

अलमेलम्माचा शाप असो किंवा स्वतः कावेरीची लहर असो, तलकाडू मात्र आज एक उजाड आणि विस्मृतींत गेलेली जागा आहे. क्वचित काळीं एखादा पथिक इथें चुकूनमाकून येतो.

तलकाडूहून नदी उत्तरेकडे वळते. आणि पुढें २५ किलोमीटर अंतरावर कावेरीतले दुसरे महत्वाचे बेट शिवसमुद्रम्

नरसीपुरचा संगम

गगनचुकी प्रपात

दिसूं लागते. शिंशा नांवाची एक छोटी नदी उत्तरेकडून येऊन कावेरीस मिळते. शिवसमुद्रम बेटावर रंगनाथाचं मंदिर आहे. रंगनाथांना इथें मध्यरंग म्हणतात. हे बेट ४.८ किलोमीटर लांब व १.८ किलोमीटर रुंद आहे आणि घनदाट वनराईने भरलेले आहे. किनाऱ्यावरुन बेटावर पोंचण्यासाठीं लुशिंग्टन पुलाचा वापर करावा लागतो. हा १५० वर्षांपेक्षां जास्त जुना दगडी पूल, ४७४ मीटर लांबीचा आहे.

शिवसमुद्रम बेटाला कावेरी जणूं दोन्ही हातांनी जवळ घेते आणि नंतर दोन्ही धारा जवळजवळ १०० मीटर उंचीवरुन खाली कोसळतात. पश्चिमी धारा ९० मीटरवरुन खालच्या दरींत उडी घेते. या धबधब्याला गगन-चुकी म्हणतात. पूर्व धारेचा धबधबा ६० मीटर उंच आहे आणि त्यांच नांव भरचुकी आहे. हे कावेरीचे धबधबे हिरव्यांकंच, रमणीय प्रदेशांत आहेत. इथें प्रवासी व पर्यटकांची गर्दी बारा महिने असते.

शिवसमुद्रम आणखी एका गोष्टीबद्दल प्रसिद्ध आहे. इथें पाण्यापासून वीज निर्माण करणारा देशांतला पहिला प्रकल्प सुरुं झाला. इथें १९०८ सालापासून वीजनिर्मिती होते आहे. हा प्रकल्प मुख्यतः कोलारच्या सोन्याच्या खाणींना वीजपुरवठा करण्यासाठीं सुरुं केला होता. इथून विजेच्या तारांचे जे जाळे कोलारच्या खाणींपर्यंत विणलेले आहे, ते एके काळीं साऱ्या जगांत सर्वांत जास्त लांबीचे समजले जात असे. विद्युतकेंद्र उंच कड्यावर बांधलेले आहे त्याला 'ब्लफ' म्हणतात. 'ब्लफ' या इंग्लिश शब्दाचा अर्थ आहे - सरळसोट उंच कडा. १३५ मीटर उंचीचा हा कडा, जनरेटरचे टर्बाईन चालविण्यासाठीं लागणारे पाण्याचे पाईप घालण्यासाठीं उत्तम जागा आहे.

शिवसमुद्रमच्या वीजकेंद्राचे नामकरण सर के. शेषाद्रि अय्यर यांच्या नांवावरुन झाले आहे. ते १८९३ पासून १९०१ पर्यंत म्हैसूरचे दिवाण होते आणि त्यांच्याच कारकिर्दीत या वीजकेंद्राची योजना तयार झाली व कार्यान्वित झाली. याची उत्पादन क्षमता ४२,००० किलोवॅट आहे. प्रेक्षकांना ट्रॉलीमधून ४३५ मीटर खाली उतरून वीजकेंद्राचे कामकाज पहाता येते.

गगनचुकी धबधब्याची भव्यता पाहण्यासाठीं सर्वांत चांगली जागा म्हणजे पीर हईब नांवाच्या मुसलमान साधूचा दर्गा! गर्द हिरव्यागार राईत मध्यभागी उभी असलेली ही पांढरी चुनकळी सफेत इमारत, जणूं पाचूंच्या मध्यभागी हिरा जसा शोभून दिसतो, तशी सुंदर दिसते. इथून शिंशाचे वीजकेंद्रदेखील दिसूं शकते. कावेरीचे दोन्ही प्रवाह सतेगाला नांवाच्या स्थानावर पुन्हां एकमेकाला भेटतात व एकत्र जुळतात.

जांवई व मुलगा

सीताराम आदरातिथ्य करण्याबद्दल प्रसिद्ध होते. रामनगरमधें जे कोणी जात, ते त्यांच्याकडे भोजन केल्याखेरीज परतत नसत. एकदा त्यांच्या-कडे सुकाम नांवाचा एक तरुण आला. त्याला शायरीची फार आवड होती. संगीताचीदेखील चांगली जाण होती. लखनौसारख्या कलांचे माहेरघर असलेल्या शहरांत तो आपले नशीब आजमावण्या-साठीं निघाला होता.

सुकामचे बोलणें ऐकल्यावर सीताराम त्याला म्हणाले, "त्या शहरांत माझ्या परिचयाच्या दोन व्यक्ती आहेत. त्यांतला एक आहे मोहन. तो माझ्या ओळखीच्या परंधामचा जांवई आहे. तो फार चांगला कवी आहे. परोपकारी आहे. शहरांत त्याचं नांव चांगलं आहे, दुसरा आहे विशाल - माझा दुसरा मुलगा. तो नामवंत गायक आहे. त्यालाही दुसऱ्यांना मदत करायची इच्छा असते. लखनौमधें त्याचंही नांव प्रसिद्ध आहे. तो मोहनसारखाच आहे असं समज. या दोघांना भेटलास कीं तुझं काम होऊन जाईल."

हे बोलणें ऐकून सुकाम खूष झाला. तो म्हणाला, "लखनौला पोंचण्यापूर्वीच माझं काम सोपं झालंय. आपलं नांव घेऊन मी या दोघांनाही भेटीन. त्यांच्या मार्गदर्शनाखाली मी तिथं बस्तान बसवीन. हे सारं कांही आपल्या मदतीमुळें होणार आहे."

लगेच सीतारामांनी दुसरी बाजूही मांडली व सांगितलें, "मोहन नि विशाल - दोघेही स्वतःला अतिश्रेष्ठ समजतात व त्यांना त्याचा फार गर्व आहे. माझ्या सांगण्यावरुन तूं त्यांचा मोठेपणा जाणला आहेस, म्हणून ते तुझा मान राखणार नाहीत. पण माझं नांव न सांगता तूं चूप बसलास तर ते सर्वप्रकारे तुला प्रोत्साहन देतील, व तुला मदत करतील. दुसऱ्यांचे भले करण्याची त्यांची प्रवृत्ती आहे. तेव्हां

वसुंधरा

त्यांना त्याची घमेंड असली तर ती अनाठायी नाही असं म्हटलं पाहिजे. कारण ते खरोखरच गुणी व रसिक आहेत. म्हणून त्यांच्या या स्वभावाबद्दल तूं किंवा मी त्यांना दोषी ठरवणे योग्य नाही."

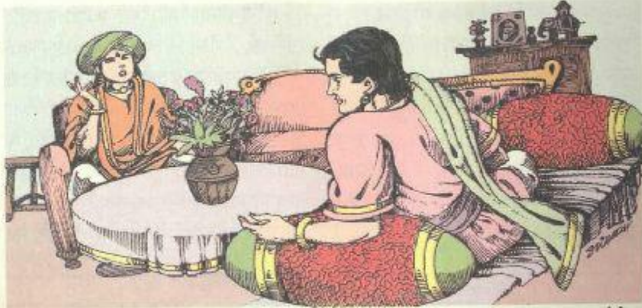
सुकाम लखनौला पोंचला. प्रथम तो मोहनच्या घरी गेला. सीतारामांनी दिलेली सूचना त्याच्या लक्षांत होती. त्याने मोहनला म्हटलं, "साहेब, मी ऐकलंय की उत्तम कवितेची पारख करण्यांत व एखाद्या होतकरु कवीला चरितार्थासाठी आवश्यक ती मदत करण्यांत आपल्या तोडीचा कुणी नाही. म्हणून मी आपल्या दर्शनासाठीं आलोय. माझी परीक्षा घ्यावी व मी पात्र ठरल्यास मला इथें स्थायिक होण्यासाठीं सवड द्यावी अशी आपल्याला माझी विनंती आहे.

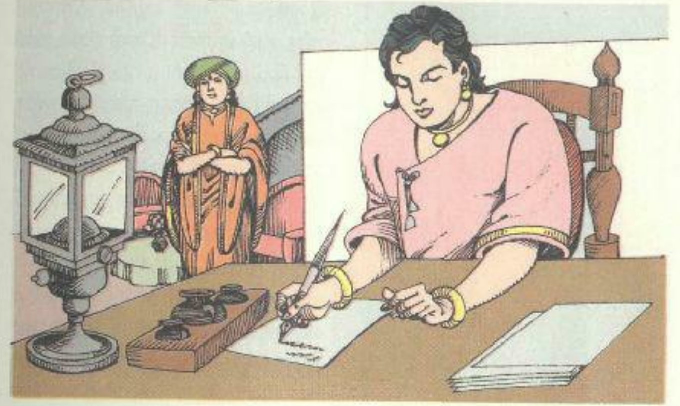
मोहनने मोठ्या खुषीने त्याला सांगितले, "प्रथम माझे सासरे परंधाम यांच्यावर एक कविता कर. त्यावरून तुझ्या काव्याचा व कुवतीचा अंदाज मी करीन."

परंधामचे कुटुंब व त्याने केलेल्या महान कार्याबद्दल मोहनने सविस्तर माहिती दिल्यानंतर सुकामने एक सुंदर कविता रचून ऐकवली.

"तूं उत्तम दर्जाचा एक उगवता कवी आहेस. तुझ्यासारख्या कविश्रेष्ठाला आणखी दुसऱ्या कोणत्या परीक्षेची जरूर नाही. याच नगरींत कुलशेखर नांवाचे एक कलाप्रिय, भाग्यवंत गृहस्थ आहेत. ते माझे मित्र आहेत. त्यांच्याबरोबर राहून त्यांना कविता ऐकवणाऱ्या एखाद्या कवीच्या ते शोधांतच आहेत. मी योग्य ठरवून पाठवलेल्या व्यक्तीला ते जरूर संधी देतील."

मोहन दिलेले पत्र सुकाम घेऊन गेला. नंतर तो विशालच्या घरीं गेला. ज्या तऱ्हेने त्याने मोहनची भरपूर स्तुती केली होती, त्याचप्रमाणें विशालवरही त्याने स्तुतिसुमनांचा वर्षाव केला. विशाल आनंदाने म्हणाल, "माझ्या मोठ्या भावाने माझ्या वडिलांवर

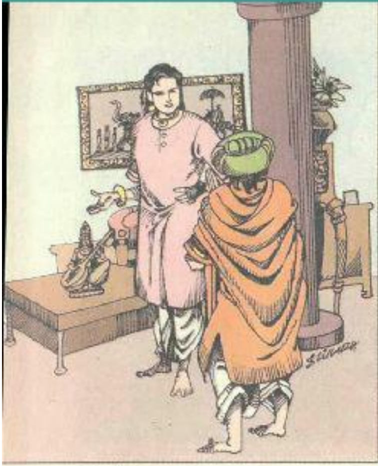

केलेली एक कविता माझ्याजवळ आहे. त्याला रागदारीत छानशी चाल बांधून दे. ती कविता तूं गाऊन दाखवलीस तर तुझे संगीतातले ज्ञान मला पारखतां येईल."

सुकामने एक सुंदर चाल त्या कवितेला लावली व आपल्या गोड आवाजांत ती गाऊनही दाखवली. तेव्हां विशाल खूष झाला व म्हणाला, "तूं खरोखरीच एक प्रतिभावान, प्रज्ञावान कलावंत आहेस. याच शहरात कलाशेखर नांवाचे माझे मित्र आहेत. ते एक कलाप्रेमी सद्गृहस्थ आहेत व धनवान आहेत. ते एकटेच आहेत. म्हणून त्यांच्याजवळ राहून त्यांना गायन ऐकवणारा एखादा मित्र सोबती म्हणून त्यांना हवा आहे. मी शिफारस केलेल्या व्यक्तीला ते जरुर योग्य संधी देतील. त्यांच्याकडे गेलास तर राहाण्याजेवणाची व चरितार्थाची कांहीच अडचण पडणार नाही." असं सांगून त्याने एक पत्र त्याच्याजवळ दिलं.

सुकाम कलाशेखर यांना भेटला. दोन्ही पत्रें वाचल्यानंतर ते म्हणाले, "अनेक सुमार दर्जाचे, स्वतःला कवी नि गायक समजणारे लोक माझ्याकडे येतात, आपल्या फालतू कवितांना उत्तम साहित्य ठरवतात, गायक रुक्ष स्वरांत, बेसूर संगीत ऐकवतात आणि मला गोंधळवून टाकण्याचा प्रयत्न करत बसतात. हे सगळं पाहून मला उबग आलाय. म्हणून माझ्या विश्वासू मित्रांकडून जो पत्र घेऊन येईल त्यांनाच मी समोर येऊं देतो. त्यांचे काव्य किंवा संगीत ऐकतो. तेव्हां आत्ता तुझ्या कविता गाऊन दाखव बरं!" अशा प्रकारें मिळालेल्या दुर्मिळ संधीचा उपयोग सुकामने मोठ्या हुशारीने केला. कलाशेखरकडून त्याने काव्य व संगीत, दोन्हीमधे प्रशंसा मिळवली व त्याच्या मनांतही स्थान मिळवले.

जीवनांत अशा प्रकारें स्थैर्य आल्यानंतर सुकाम अतिशय समाधानी झाला. आपल्या

उपकारकर्त्यांना एक मेजवानी देण्याचं त्याने ठरवलं. प्रथम तो मोहनकडे गेला व त्यांना म्हणाला, "रावसाहेब, तुमच्यामुळें मला ही नोकरी मिळाली. मला त्याप्रीत्यर्थ एक स्नेहभोजन करायचे आहे. त्याप्रसंगी आपण सहकुटुंब उपस्थित राहिले पाहिजे. त्याखेरीज आपले किंवा आपल्या कुटुंबियांचे जवळचे नातेवाईक असतील तर त्यांनाही आपल्याबरोबर घेऊन यावे. आपण मला जी मदत केलीत त्याविषयी मला त्यांनाही सांगायची इच्छा आहे."

"अरे, तूं हुशार आहेस, म्हणून मी तुला मदत केली. त्यांत इतरांना कांही सांगायची कांही गरज आहे कां?" मोहनने हंसतहंसत विचारलं.

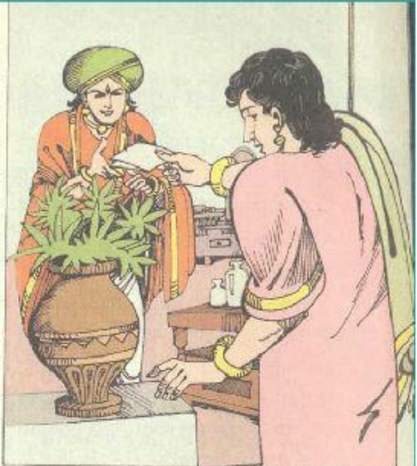
"साहेब, सर्व जीवजंतूंमधे मनुष्य प्राण्याइतका कृतघ्न कुणीही नसेल. तुम्ही माझे भले केलेत म्हणून मी तुमची स्तुती करतो. कदाचित हे तात्पुरतेही असेल. कांही कालानंतर मी तुमचे उपकार एखादे वेळीं विसरेनदेखील! मी समजेन कीं जे झालं ते माझी प्रतिभा व बुद्धिमत्ता यांच्यामुळेंच होऊं शकलं. अप्रत्यक्षपणें, कांही दिवसानंतर, मी आपल्यावर टीका करेन. म्हणून मला मिळालेल्या मदतीचा उल्लेख अवश्य व्हायला हवा. म्हणून मी आयोजित केलेल्या भोजनास आपण आलंच पाहिजे. सर्वांच्या समक्ष मी आपण केलेल्या मदतीबद्दली सविस्तर सांगितलं तर कधीकाळीं मी आपल्याविरुद्ध कांही बोललो तर सर्वजण माझी निर्भत्सना करतील, मला हुडुत करतील. मी उन्मत्त किंवा घमेंडखोर होऊं नये म्हणून स्वतःलाच सावध करतो आहे आणि त्या दिशेने माझे हे पाऊल आहे. कृपया आपण नकार देऊं नये." सुकामने अजीजीने सांगितले.

सुकामची दूरदृष्टी व सुस्वभाव पाहून मोहनला आश्चर्य वाटले आणि तो फार खूष झाला. आपले श्वशुर परंधाम हयांचे नांव व पत्ता त्याने एका कागदावर लिहिला. त्याच्याखाली आपला मेव्हणा गणपती याचेही नांव व पत्ता त्याने लिहिला. सुकामला हा कागद देऊन तो म्हणाला, "यांना तू स्वतः भेट व कारण सांगून निमंत्रण दे. मी त्यांना बोलावणे योग्य ठरणार नाही."

"माझंही तसंच मत आहे. आपण मिळून आता तीन परिवार झाले. मला पांच कुटुंबांना आमंत्रण द्यायचे आहे तेव्हां आणखी दोघाजणांची नांवे सांगावी." सुकामने आग्रहाने सांगितले.

तेव्हां मोहनने त्या कागदावर आपले वडील सीताराम व भाऊ विशाल यांचीही नांवे सांगितली. मोहन सीतारामांचा मुलगा व विशालचा थोरला भाऊ आहे हे पाहून सुकामला खूपच आश्चर्य वाटले. पण तो सीतारामांना ओळखत होता हे त्याने मोहनला मुळींच दर्शवले नाही. कारण तसं केलं असतं तर सीतारामांना दिलेला शब्द मोडला असता. तो मुकाट्याने तिथून निघाला.

नंतर तो विशालच्या घरीं गेला. मोहनला जसे त्याने सांगितले, त्याच तऱ्हेने त्याने विशालला निमंत्रण दिले. विशालने आप्तेष्ट म्हणून आपले वडील व भाऊ मोहन यांची नांवे दिली. सुकामने आग्रह धरताच त्याने आपले सासरे परंधाम व मेव्हणा गणपती यांचीही नांवे दिली.

सुकामच्या आश्चर्याला सीमा राहिली नाही. मोहन व विशाल हे दोघेही परंधामांचे जांवई होते. अशा परिस्थितीत सीतारामांनी मात्र सांगितलं होतं कीं एक त्यांचा मुलगा आहे व दुसरा मित्राचा जांवई! त्यांनी तर म्हणायला हवं होतं की दोघंही माझेच मुलगे आहेत. तसं सांगायची इच्छा नव्हती तर दोघंही परंधामांचे जांवई आहेत असं तरी सांगायचं! तो विचारांत पडला.

थोड्या वेळानंतर त्याला याचं उत्तर मिळालं. आपले दोन्ही मुलगे घमेंडखोर आहेत असं सीतारामांना वाटतं, पण स्वतः सीतारामच जास्त अहंकारी आहेत. त्यांची नाराजी स्पष्ट दिसते, कारण मोहन आपल्या वडिलांपेक्षां आपल्या बायकोच्या वडिलांना जास्त महत्व देतो. म्हणूनच त्यांनी त्याला स्वतःचा मुलगा असं सांगण्याऐवजी परंधामाचा जांवई असा त्याचा उल्लेख केला.

सीतारामांना निमंत्रण द्यायला सुकाम त्यांच्या घरी जाऊन म्हणाला, "मी ही मेजवानी ठरवलीय कारण माझ्यांत गर्विष्ठपणा येऊं नये अशी माझी इच्छा आहे. आपल्यासारख्या ज्येष्ठ मंडळींकडून मला खूप कांही शिकायला मिळालं. पण आपण आपल्या एका मुलाला परंधामचे जांवई म्हणता, ते मला फार खटकलं."

सीतारामांनी हंसून सांगितलं, "माझ्या दोन्ही मुलांविषयीं माझ्या मनांत राग नाही. माझी दोघांवर सारखीच माया आहे. विशालने चाल बांधण्यास तुला जी कविता दिली, ती दुसऱ्या कुणाची नव्हे, तर मोहननेच लिहीलेली कविता आहे. आत्तापर्यंत तुझ्या लक्षांत आलं असेल, ते दोघेही आपापल्या पायांवर उभे आहेत. त्यांच्या मर्जीनुसार आयुष्य

जगत आहेत.

आपले रितीरिवाज मागील पिढीनुसार असतात. बुद्धाचे अनुकरण करणारे बौद्ध म्हणवतात, शिवाला मानणाऱ्यांना शैव म्हणतात, भगवानाला मानणारे भक्त म्हणतात आणि गुरुचे अनुकरण करणाऱ्यांना शिष्य म्हणतात. त्याचप्रमाणे पित्याचे अनुकरण करणारा मुलगा असतो, आणि सासऱ्याचे अनुकरण करणारा जांवई म्हणवला जातो.

मोहन प्रथम माझा मुलगा आहे, नंतर तो परंधामचा जांवई झाला. परंतु मोहनच्या घरांत सासऱ्याच्या परिवाराचं स्थान पहिलं आहे, महत्वाचं आहे. वडिलांच्या कुटुंबाचं स्थान दुय्यम आहे, सुरवातीपासूनच! म्हणून त्याला परंधामचा जांवई म्हणणंच योग्य ठरतं.

माणसांचा नांवलौकिक त्यांच्या व्यवहारशैलीशी निगडीत असतो, त्यांच्या जीवनपद्धतीचं प्रतिबिंब त्यांतून कळतं. तूंसुद्धां महाकवींचा संप्रदाय सोडून कलाशेखरच्या आश्रयाला महत्त्व दिलंस तर फक्त त्याचा खास मित्र म्हणून ओळखला जाशील, उत्तम कवी म्हणून नव्हे. तुझे कर्तृत्व व योग्यता मर्यादित राहील."

सुकाम समजला की सीताराम महाधोरणी आहेत, रागालोभाच्या पलीकडले आहेत आणि त्यांची प्रत्येक कृती अर्थपूर्ण असते. परत जाताना तो म्हणाला, "साहेब, आपली सूचना मी नीट लक्षांत ठेवीन. आपल्या सांगण्याप्रमाणे माझे धोरण ठेवीन, नशिबवान समजून आंधळेपणाने कुणाची नक्कल करण्याच्या फंदात पडणार नाही. आपले व्यक्तिमत्व स्वतंत्र राखण्याचा अवश्य प्रयत्न करीन." एवढं सांगून सीतारामांना मेजवानीला येण्याचा पुन्हां एकदा अगत्यपूर्वक आग्रह करुन, त्याने सीतारामांचा निरोप घेतला.

महाभारत

कृष्णाच्या आगमनाची बातमी जेव्हां हस्तिनापुरांत पसरली तेव्हां भीष्म, द्रोण, संजय, विदुर, दुर्योधन व त्याच्या मित्रांना बोलावून धृतराष्ट्राने त्यांना सांगितले, "कृष्ण इथें येतो आहे असं कानावर आलंय. नगरांत लोक मोठ्या उत्सुकतेने याची चर्चा करत आहेत. मार्गात ज्याज्या सुविधा आवश्यक वाटतील, त्यांची व्यवस्था करा. कृष्णाचे हरप्रकारचे सत्कार व स्वागत करा."

दुर्योधनाने हस्तिनापुरपासून वृकस्थल-पर्यंतचा सारा मार्ग सजवला. जिकडेतिकडे मंच ठेवले. ही सारी सजावट व मंच न बघताच कृष्ण हस्तिनापुरला पोचला.

दुर्योधनाखेरीज धृतराष्ट्राचे सर्व पुत्र, भीष्म, द्रोण वगैरे प्रमुख व्यक्ती, मोठमोठ्या रथांत बसून कृष्णाच्या स्वागतास निघाले.

धृतराष्ट्राच्या महालासमोर कृष्ण रथांतून उतरला व धृतराष्ट्राच्या दरबारांत सरळ चालत गेला. त्याचा सभेंत प्रवेश होताच धृतराष्ट्रासकट सर्वजण उठून उभे राहिले. कृष्णाने प्रथम भीष्म व धृतराष्ट्रांशी बोलून त्यांची विचारपूस केली, व नंतर इतर सर्व राजांशी वयोमानाप्रमाणें त्यांची खुशाली विचारत तो प्रत्येकाशी बोलला. त्याला बसण्यासाठीं धृतराष्ट्राने सोन्याचे आसन ठेवले होते. कृष्णाने तिथले आदरातिथ्य स्वीकारले, थोडा वेळ गप्पागोष्टी झाल्या व नंतर तो विदुराच्या घरी गेला.

त्यादिवशी दुपारी तो कुंतीला भेटण्यासाठीं तिच्या महालांत गेला. कुंतीदेवीने त्याला जवळ घेतले व आपल्या पुत्रांच्या आठवणीने तिला रडूं

कोसळले. कृष्णाचे रीतसर स्वागत करुन तिने त्याला आसनावर बसवले आणि विचारले. "कृष्णा, माझे पुत्र मला इथें सोडून बनांत गेले आहेत. माझं शरीर इथें आहे. पण माझं मन मात्र त्यांच्यापाशीच आहे. माझ्या पितृहीन मुलांचं मी मोठ्या मायेने संगोपन केलं आहे. असल्या भयंकर अरण्यांत त्यांनी कसे दिवस काढले असतील कोण जाणे! धर्मराज, भीम, अर्जुन ठीक आहेत ना? नकुल, सहदेव आणि कोमलांगी द्रौपदी कशी आहेत? मी त्यांना केव्हां बघूं शकेन? तूं पाठीराखा असूनदेखील धर्मपरायण मंडळींची ही असली दुर्दशा!" बोलताबोलता कुंतीला रडूं कोसळले.

कृष्णाने कुंतीदेवीला शांत केले व म्हटले, "तुझे पुत्र व पुत्रवधू लौकरच तुला दिसतील. शत्रूंना पराजित करुन ते तुझ्याकडे येतील. थोडा आणखी धीर धर "नंतर कुंतीचा निरोप घेऊन तो दुर्योधनाकडे गेला." दुर्योधनाचा महाल इंद्रभुवनासारखा होता. एका मोठ्या दालनांत दुर्योधन रत्नजडित सिंहासनावर बसला होता. त्याच्याजवळ दुःशासन, कर्ण, शकुनी, बसलेले होते. कृष्ण येताच सर्वजण उठून उभे राहिले व त्यांनी आपला आदर व्यक्त केला. कृष्णाने सर्वांची खुशाली विचारली, व खास सजवलेल्या सुंदर आसनावर तो बसला. आपले आदरातिथ्य स्वीकारावे म्हणून दुर्योधनाने कृष्णाला विनंती केली परंतु कृष्णाने आपली असमर्थता व्यक्त केली व त्याची विनंती अव्हेरली.

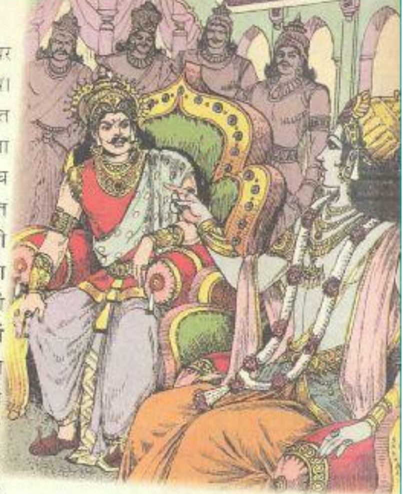
"तुम्ही आम्हा दोन्ही पक्षांना मदत केली आहेत. आमची मनापासून इच्छा आहे कीं तुम्ही आमचे आतिथ्य स्वीकारावे. पण तुम्ही तर नकार दिलात. याचं कारण काय ते आम्हाला कळेल कां?" दुर्योधनाने नम्रतेने विचारलं.

"मी दूत म्हणून आलो आहे. ज्या कामासाठी आलोय ते पूर्ण झालं तरच मी तुमचं आतिथ्य स्वीकारुं शकेन." कृष्णाने सांगितलं.

तुम्ही ज्या कार्यासाठी झाला आहात, ते पूर्ण होवो अथवा न होवो, त्याच्याशी माझा संबंध नाही. तुमच्या कार्यांत माझी कांही मदत होऊं शकेल, असं समजूं नये. तुम्ही हस्तिनापुरला आला आहात म्हणून तुमचं आदरातिथ्य करणं आमचं परमकर्तव्य आहे. तेव्हां तुम्हाला आमचं आतिथ्य जरुर स्वीकारावं लागेल" दुर्योधनाने पुन्हां औपचारिक विनंती केली.

दुर्योधनाच्या मनांतला भाव ओळखून कृष्ण हंसून उत्तरला "दोन प्रकारच्या व्यक्तींबरोबर भोजन करण्यांत आनंद असतो. आपल्या आवडल्या व्यक्तींबरोबर किंवा संकटात सांपडलेल्या लोकांबरोबर ! दुर्योधना, तुझ्या मनांत आमच्याबद्दल प्रेम नाही. तुमच्याच परिवारांतल्या पांडवांबद्दल तुमच्या मनांत यत्किंचित प्रेमभावना नाही. त्यांना तुम्ही अकारण आपले शत्रू मानता आहात. ते सर्व मला प्राणाइतकेच प्रिय आहेत. त्यांनी कांही अधर्माचरण केलंय असं आजवर कुणीही म्हटलेलं नाही. तुम्ही त्यांचा द्वेष करता, त्याचा अर्थ असा होतो कीं तुम्ही माझाही द्वेष करता. म्हणून तुमचं आतिथ्य स्वीकारण्याचा मला आग्रह करूं नका."

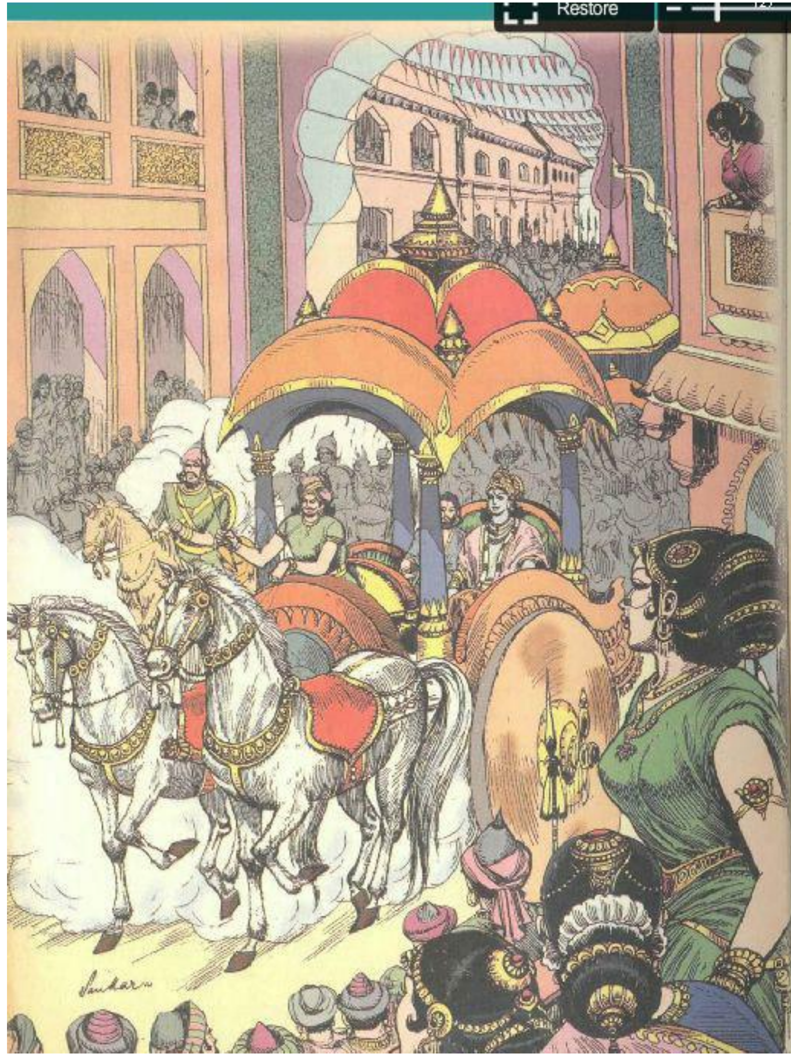
असं म्हणून कृष्ण तिथून निघून विदुराच्या घरी गेला व तिथे त्याने भोजन केले. भोजन झाल्यानंतर विदुराने कृष्णाला सांगितलं, "कृष्णा, तुम्ही इथें येण्याचा कांही परिणाम होईलसं मला वाटत नाही. दुर्योधनाने सर्व नियमांचे उल्लंघन केलं आहे. त्याच्या मनांत युद्ध करावं असंच आहे. कर्णाला वाटतं कीं तो एकटा पांडवाच्या सामर्थ्यावर नियंत्रण करुं शकेल, म्हणून तो शांतीच्या विरोधांत आहे. कर्णाच्या भरंवशावर दुर्योधन युद्धासाठी उतावीळ झाला आहे. दुर्योधनाजवळ सैन्यबळ भरपूर आहे, त्यामुळें तुम्ही कांहीही सुचवाल, त्याला तो नकार देईल. त्याच्याकडे आलेले अनेक राजे तुमचे शत्रू आहेत. त्यांच्यामधें तुम्ही जावे हे मला रास्त वाटत नाही. असं समजूं नये कीं मला तुमचा प्रभाव किंवा पुरुषार्थ याची कल्पना नाही. केवळ तुमच्यावरच्या माझ्या प्रेमाच्या पोटीच मी हे

तुम्हाला नाईलाजाने सांगतो आहे."

कृष्णाने विदुराला उत्तर दिलं, "मित्राच्या नात्याने तुम्हाला जे वाटलं ते तुम्ही सांगितलंत. मला निश्चित ठाऊक आहे कीं तुमचे शब्द खरे ठरणार आहेत. तरीसुद्धां शांतीसाठी मी जास्तीत जास्त प्रयत्न करीन. उभय पक्षांचा विनाश होण्यापासून त्यांचे रक्षण करणें हा माझा धर्म आहे. नुसतेच हातपाय गाळून स्वस्थ बसणं योग्य नाही. जर मी हा प्रयत्न केला नाही तर मी निमूटपणें बघत राहिलो असा कलंक माझ्या नांवाला लागेल. माझ्यावर कांहीही संकट येणार नाही. तुम्ही घाबरुं नका." त्या रात्रीं कृष्ण तिथेच राहिला.

दुसऱ्या दिवशी आपली नित्यकर्मे उरकून कृष्ण रथाजवळ जाऊं लागला, तेवढ्यांत दुर्योधन व शकुनी तिथे आले. धृतराष्ट्र राजसभेंत असून

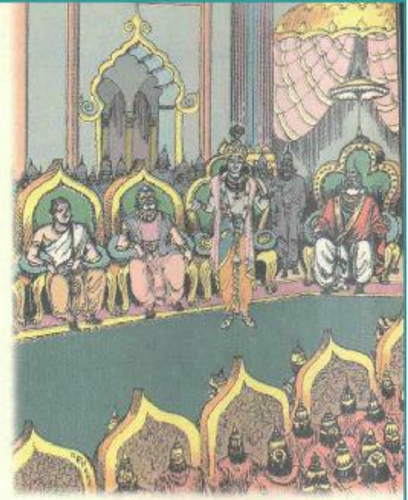
कृष्णाची वाट पहात आहे असं त्यांनी कृष्णाला सांगितलं.

विदुरासह कृष्ण रथांत बसून निघाला. दुर्योधन व शकुनि आपापल्या रथांतून निघाले. त्यांच्याबरोबर इतर अनेक राजे हत्ती व घोड्यांवर बसून येत होते. इतक्या मोठ्या लवाजम्यासह राजमार्गावरुन जाताना, नगरांतले स्त्रिया, पुरुष, आबालवृद्ध, कृष्णाला कौतुकाने पाहात होते.

सभाद्वारासमोर कृष्ण रथांतून खाली उतरला, व विदुर आणि सात्यकीसह त्याने सभेंत प्रवेश केला. सभेंतल्या सर्व उपस्थितांनी कृष्णास आदराने वंदन केले व कृष्णासाठी सजवलेल्या खास आसनावर त्याला बसवले. विदुर व सात्यकी कृष्णाच्या शेजारच्या आसनावर बसले.

सभेंत शांतता पसरली होती. सर्वांची नजर श्रीकृष्णावर खिळली होती. श्रीकृष्णाने सर्वांकडे पाहिले व धृतराष्ट्राकडे बघून त्याला संबोधून म्हटले, "जरी कौरव व पांडव, दोघांनी युद्धाची तयारी केली असली तरीही राजन, मी पांडवाच्यातर्फे आपल्याकडे शांतीचा संदेश घेऊन आलो आहे. पांडवांची शांतीची इच्छा नाही, तरीही युद्धाचे भीषण परिणाम लक्षांत घेऊन, मी त्यांना शांतीसाठी समजावण्याचा प्रयत्न करीन.

"सर्व राजवंशांमधें कुरुवंश अग्रभागी आहे. कौरवांच्या बाजूने आपण प्रमुख आहात. कुणीही कांही दुष्कर्म केले तर त्याला दंड देण्याचे अधिकार आपल्याला आहेत. कुरुवंशाच्या विनाशाबरोबर इतर राजवंशांचाही विनाश होईल व त्याचा कलंक आपल्यावर लागेल. दुर्योधनादि आपल्या मुलांनी धर्म झिडकारला आहे, वाईट कर्मे करण्यासाठी ते

सरसावले आहेत, मर्यादेची सीमा त्यांनी ओलांडली आहे. यांत आपण लक्ष घातलं पाहिजे. येणाऱ्या संकटाला कौरवच कारणीभूत होतील. या संकटाला अडवलं नाही तर या भूमीवर राहणाऱ्या जनतेचं अपार नुकसान होईल, त्यांचा विनाश होईल. या आपत्तीतून सर्वांना वाचवण्याची शक्ती आपल्याजवळ आहे महाराज!

"मला खात्री आहे कीं कौरवपांडवांमधे शांती प्रस्थापित होणे शक्य आहे. आणि ही गोष्ट केवळ आपल्या अन् माझ्या हाती आहे. आपण आपल्या पुत्रांना सन्मार्गाकडे वळण्यास प्रवृत्त करा. पांडवांचा क्रोधाग्नि मी शांत करीन. आपल्या कुळांतल्या इतरांना आदेश देण्याचा आपल्याला अधिकार आहे. आपण त्यांना आपली आज्ञा पाळण्याचे बंधन घाला. पांडव व कौरवांमधे तह

करवा. पांडवांना जिंकणें ही इतकी सोपी गोष्ट नाही. आपल्याला त्यांची साथ मिळाली तर आपल्याला जिंकणे हे कुणालाही शक्य नाही. आपण अखिल विश्वाचे महाराज होऊन राज्य कराल. पांडवांशी तह केलात तर त्यांत आपला लाभ आहे. युद्धांत पांडव जिंकले काय किंवा कौरव जिंकले काय, आपल्याला याचा कोणता फायदा आहे? युद्ध झालंच तर जगांतले सारे राजे यांत भाग घेतील व नष्ट होतील. तेव्हां जगांतला हा संहार टाळण्याचं उत्तरदायित्व आपल्यावर आहे. इथें उपस्थित असलेले सर्व राजे एकत्र बसून भोजन करतील, द्वेष, ईर्षा, घृणा, या साऱ्या भावना विसरून आपापल्या घरीं परत जातील, असं ठरवूं या.

"पांडवांना तरी आपल्याखेरीज जास्त वडीलधारं कोण आहे? त्यांच्या अडचणीच्या प्रसंगी आपण त्यांना मदत नाही केलीत तर दुसरं कोण करेल? त्यांच्याकडे आणखी आहे कोण? त्यांची इच्छा होती कीं आपल्याशी मी या गोष्टी स्पष्टपणें बोलाव्यात. या सभेंतल्या सर्व उपस्थितांसमोर आणखी एक गोष्ट सांगायची त्यांची इच्छा आहे. ज्या सभेंत अधर्मपूर्ण निर्णय घेतला जाईल, त्या निर्णयामुळें जे पातक होईल त्याचे उत्तरदायित्व त्यांच्यावरच राहील. हे पाप त्यांना भस्मीभूत करेल. या सर्वांना धर्म व न्याय दाखवून देणें हे माझे कर्तव्य आहे. मी संपूर्ण विचार केल्यानंतरच ही बाब आपणां सर्वांना सांगतो आहे. या सर्व राजांना मृत्यूच्या दाढेंतून आपण वाचवा महाराज. पांडवांशी न्यायाने वागून त्यांच्या पित्याच्या वांटणीचा भाग देऊन टाकावा. धर्मराज कशा प्रकारचा मानव आहे ते आपण जाणताच. लाक्षागृह जाळलं तरी तो आपल्याकडे आला. आपण त्याला इंद्रप्रस्थाला धाडलंत, तरी तोंडातून चकार शब्द न काढता तो तिकडे गेला. शकुनिच्या कपटामुळें आपल्या पुत्रांनी त्याचं सर्वस्व लुटलं, तरीदेखील धर्मराज आपल्या वचनापासून ढळला नाही. मी या साऱ्या गोष्टींची उजळणी. आपले व पांडवांचे हित द्रष्टीसमोर ठेवून करतो आहे. आपल्या पुत्रांवर अंकुश ठेवा. पांडव आपली सेवा करण्यास अथवा युद्ध करण्यासही तयार आहेत. तेव्हां शेवटीं आपल्याला जे योग्य वाटेल ते ठरवा. मला जे सांगायचं होतं ते मी सांगितलंय."

कृष्णाचे बोलणें संपल्यानंतर सर्वजण स्तब्ध राहिले. तेव्हां परशुरामाने धृतराष्ट्रास सांगितले, "राजन्, नीतीला धरुन मी एक गोष्ट सांगू इच्छितो; जर ते आपल्याला पटलं तर आपण त्याच पद्धतीने व्यवहार करावा.

पूर्वी दंभोद्भव नांवाचा एक राजा होता. तो रोज सकाळीं चारी वर्णाच्या लोकांना जवळ बोलवायचा व त्यांना विचारायचा, "तुमच्यापैकी कुणीही मला जिंकू शकेल?"

ब्राह्मणांनी त्याला सल्ला दिला कीं इतका आत्मविश्वास चांगला नाही, तरीही राजाची घमेंड कमी झाली नाही. शेवटी ब्राह्मण राजाच्या स्वभावाबद्दल निराश झाले व त्यांनी सांगितले, "राजा, नर व नारायण नांवाचे दोन ऋषिपुंगव आहेत. ते दोघे कुणालाही हरवूं शकतात. गंधमादन पर्वतावर ते तपस्येंत लीन आहेत. युद्ध करण्याची इतकी तीव्र इच्छा असेल तर त्यांच्याकडे जावे."

दंभोद्भव आपली सेना घेऊन नरनारायणांच्या तपस्येच्या स्थळीं पोंचला. त्यांनी त्याचे आतिथ्य करण्याचे ठरवले तेव्हां तो म्हणाला, "युद्ध हेच माझे आतिथ्य आहे." ऋषींनी त्याला समजावलें कीं हा प्रदेश युद्ध करण्यास योग्य नाही, तरीही त्याने न ऐकल्यासारखे केले. तेव्हां नर नांवाचे ऋषी चिडले व त्यांनी गवताच्या काड्या मंत्रून दंभोद्भव व त्याच्या सेनेवर फेकल्या. त्या काड्यांच्या प्रभावाने राजा व त्याचे सैनिक सुन्न झाले. ते इतके मरगळून गेले की काय होतंय ते त्यांच्या लक्षांतच आलं नाही. खजील होऊन दंभोद्भवाने ऋषींचे पाय धरले व लोटांगण घालून त्यांची क्षमा मागितली.

"तूं आपले प्रलाप सोडून दे आणि जन-कल्याणकारी राज्य कर" असा उपदेश करुन नरनारायणांनी राजाला तिथून परत पाठवले.

परशुरामाने ही कथा सांगून पुढें म्हटले, "धृतराष्ट्र, त्या नराने हे फक्त करुन दाखवले. नारायण नरापेक्षां खूप श्रेष्ठ आहे. अर्जुन व कृष्ण हे देखील नरनारायण आहेत. तेव्हां अर्जुनाने गांडीव धनुष्य हातांत घेण्यापूर्वीच आपला दुराभिमान सोडून द्या, आणि त्यांना शरण जा. कृष्णाची साथ असल्यावर रणभूमीवर अर्जुनाशी सामना करणें असाध्य कार्य आहे. म्हणून युद्धाची कल्पना विसरा व त्यांच्याशी तह करा."

खऱ्या सौंदर्याचा शोध

एका राणीची एक दासी होती. राणीचा तिच्यावर खूप विश्वास होता. राणीचा महाल स्वच्छ करताना कधीकधी या दासीला राणीच्या दागिन्यांतून तुटून पडलेले मोती, सोन्याचे मणी सांपडत. ती प्रामाणिकपणें ते उचलून राणीला परत देत असे.

राणीने खूष होऊन तिला त्यांतले कांही किंमती मोती व सोन्याचे मणी बक्षीस दिले, व घरी घेऊन जाण्यास सांगितले. या दासीला एक लहान मुलगा होता. तो दूरच्या एका गांवी आपल्या मामाच्या घरी राहात होता. मामा शिक्षक होते व त्यांच्याकडे इतरांची कांही लहान मुले शिक्षणासाठीं त्यांच्या घरी राहात असत.

एक दिवस हा मुलगा आपल्या आईला भेटायला आला. रात्रीं त्याने आईजवळचे सोन्याचे मणी व मोती पाहिले. ते चमकणारे दाणे हातावर घेऊन तो म्हणाला.

"वा, वा, किती सुंदर आहेत हे मणी!"

"हे खरेंच फार सुंदर आहेत, पण, माझ्या बाळा, जर तू यापेक्षांही किंमती व सुंदर दागिन्यांनी सजलेल्या आमच्या राणीसाहेबांना पाहिलंस ना, तर खरे सौंदर्य म्हणजे काय ते तुला कळेल. मी आजवर खूप सुंदर वस्तू व व्यक्ती पाहिल्या आहेत, त्यांत सर्वांपेक्षां अधिक सुंदर आमच्या राणीसाहेब आहेत." मुलाच्या आईने अभिमानाने सांगितले.

मुलगा शांत बसलेला होता. कुठल्यातरी गंभीर विचारांत गढला असावा असं वाटलं. दुसऱ्या दिवशीं पहांटे तो कुठेतरी गायब झाला. त्याच्या आईवडलांनी त्याचा खूप शोध केला. शेजाऱ्यांनीही त्याचा शोध करण्यास खूप मदत केली. पण मुलगा सांपडला नाही.

अनेक वर्षे उलटली. एक दिवस त्या दासीला आपल्या हरवलेल्या मुलाकडून एक संदेश मिळाला.

"आई, मी मामांकडून ऐकलं होतं कीं सूर्य, चंद्र, तारे, आकाश हे सगळे भगवानाचे अलंकार आहेत. तूं सांगितलं होतंस कीं आभूषणांपेक्षांही जास्त सुंदर ते धारण करणारी राणीसाहेब आहे. मला अंतःप्रेरणा मिळाली की जेव्हां सूर्य, चंद्र, तारे, आकाश इतके सुंदर आहेत, तर ह्या अलंकारांनी सजलेला भगवान किती दिव्य नि भव्य असेल! आणि मी त्या भगवानाच्या शोधांत निघालो. आई, मला तो भगवान सांपडला आहे हे ऐकून तुला आनंद वाटेल. तो इतका भव्य आहे कीं त्याचे अलौकिक सौंदर्य शब्दांत वर्णन करणें अशक्य आहे."

दासीला रडूं कोसळले. परंतु तिच्या मुलाने कुणालाही न मिळणारी अप्राप्य व अमूल्य वस्तू मिळवली याचा आनंदही झालो.

पित्यासाठीं

गांधार देशाचा राजा धनवंत एकदा आपल्या सरदारांसह मृगयेसाठीं गेला होता. अरण्यांत शिकारीच्या शोधांत बराच वेळ भटकत राहिल्यामुळें तो खूप दमला. शिकार मिळाली नव्हती व त्याचे सरदार मागे राहिले होते. त्यांची वाट पाहात व थोडा वेळ आराम करण्यासाठी म्हणून तो एका मोठ्या वृक्षाच्या सावलीत बसला. त्या वृक्षाच्या फुलांना मादक सुगंध येत होता. तेवढ्यांत त्याला एक अलौकिक सुंदर स्त्री दिसली.

तिचे अप्रतिम लावण्य पाहून राजा तिच्यावर मोहित झाला. त्याने तिच्याजवळ जाऊन तिला विचारले, "हे अपूर्व सुंदरी, तूं कोण आहेस? आणि या निर्जन अरण्यांत कशाला आली आहेस? मी तुला कांही मदत करूं शकेन कां?"

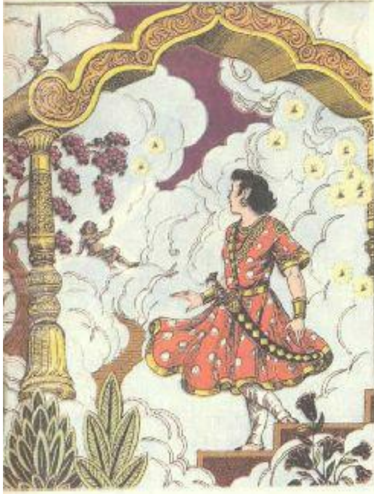
"मी एक गंधर्व कन्या आहे. जेव्हां मी आकाशमार्गाने या प्रदेशावरून जात होते तेव्हां या वृक्षाच्या फुलांचा सुगंध मला फार आवडला व ही फुलें पाहाण्यासाठीं मी खाली पृथ्वीवर उतरले." तिने मृदू आवाजांत उत्तर दिले, व ती त्या सुगंधी फुलांनी बहरलेल्या फांद्यांना हात लावून ती फुलें न्याहाळूं लागली.

राजा तिच्या पाठोपाठ जात म्हणाला, "मी या देशाचा राजा आहे, आणि मला तुझ्याशी विवाह करण्याची इच्छा आहे. मी माझे सर्वस्व तुला अर्पण करीन व तुला सदैव सुखांत ठेवीन. माझी राणी होऊन तूं पृथ्वीवरच राहा नि पुन्हां गंधर्वलोकांत जाण्याचा विचारदेखील मनांत आणूं नकोस."

गंधर्वकन्येला राजाची ही आग्रही मागणी पसंत पडली नाही. पृथ्वीवरील निसर्गसौंदर्याचा आनंद ती उपभोगत होती. त्यांत राजाने केलेल्या या मागणीमुळें तिचा विरस झाला व तिने राजाचा प्रस्ताव नाकारला. पण राजा मात्र तिच्या प्रेमांत पडला होता. त्याने पुन्हांपुन्हां तिला विवाह करण्याची गळ घातली.

त्या सुंदरीने दुःखी होऊन शेवटीं त्याला शाप देऊन सांगितलं, "हे राजा ! तूं मोहाने आंधळा झाला आहेस, विचारशून्य झाला आहेस. आकाश आणि जमीन यातलं अंतर तूं विसरला आहेस. म्हणून यापुढें तूं आंधळा होशील. ज्या दृष्टीमुळें तूं असा वागतो आहेस, ती तुझी दृष्टीच नाहीशी होईल." एवढं बोलून ती आकाशमार्गे निघून गेली.

ती निघून जाताच राजाच्या डोळ्यांतली चेतना नष्ट झाली. लहान मुलासारखा हळवा होऊन तो रडूं लागला. त्याचे सरदार त्याला शोधत जेव्हां त्याच्याजवळ आले, तेव्हां राजाची ही दीनवाणी अवस्था पाहून त्या सर्वांना

फार वाईट वाटले. राजाने त्यांना घडलेली सारी गोष्ट सांगितली.

सरदारांनी राजाला महालांत परत आणले व राजवैद्यांनी त्याला तपासले. परंतु कांहीही उपयोग झाला नाही. राजवैद्य म्हणाले की शापित रोगावर औषधांचा प्रभाव पडूं शकत नाही. शाप देणारी व्यक्तीच राजाला उःशाप देऊन शापमुक्त करुं शकेल. परंतु गंधर्वलोकांत जाणें कुणाही मानवाला अशक्य होते. परमेश्वराची कृपा झाली तरच राजा व्याधीमुक्त होऊं शकला असता.

राजा धनवंताचा तरुण मुलगा, राजकुमार निरंजन अतिशय शूर, धाडसी व पितृभक्त होता. पित्याचे दुःख त्याला बघवेना. त्याने घोर प्रतिज्ञा केली. कांहीही करून गंधर्वलोकांत जायचे, त्या गंधर्वकन्येला शोधून काढून तिची विनवणी करायची, आणि आपल्या पित्याला शापमुक्त करण्यास तिला सांगायचे. मग त्याच्यासाठी आपले प्राण पणाला लावावे लागले तरी बेहत्तर !

राजकुमाराने वडीलधाऱ्या मंडळीकडून ऐकलं होतं कीं गंधर्वलोक पूर्व दिशेला आहे. म्हणून त्याने पूर्वेकडे वळून चालायला सुरवात केली. बरेच दिवस चालताचालता तो एका निर्जन, घनदाट अरण्यांत पोंचला. त्याने खूप दिवस कांही खाल्ले नव्हते म्हणून थकून जाऊन तो बेशुद्ध पडला.

जेव्हां तो शुद्धीवर आला तेव्हां एक अत्यंत कुरुप स्त्री त्याची शुश्रूषा करताना त्याला दिसली. तिने राजकुमाराला खायला कांही फळें व प्यायला पाणी दिले. स्वतःची ओळख करुन देताना तिने सांगितले, "मी या अरण्यांतली एक हडळ किंवा पिशाच्चिनी आहे. ज्या झाडावर मी राहाते त्याच झाडाखाली तूं बेशुद्ध पडला होतास. म्हणून तुला माझा अतिथी मानून मी तुझे आदरातिथ्य करते आहे. या अरण्यांत माणूस कधीही दिसत नाही. पण तू कोण आहेस आणि इकडे कुठे भटकत आलास?''

राजकुमाराने आपली ओळख करुन दिली. पिशाच्चिनीचे आभार मानून तो म्हणाला, "तूं हडळ नाहीस बरं, माझ्यासाठीं तर तूं देवता आहेस. तूं मला जीवदान दिले आहेस. आता कृपा करुन गंधर्वलोकीं जाऊं शकलो नाही तर माझ्यासाठीं हे जीवन मरणापेक्षांही जास्त दुःसह होईल.''

''अरे पण तरुण मानवा, गंधर्वलोकांत जायचं तर फक्त आकाशमार्गानेच जाता येतं. आणि ते तर तुम्हां मानवांना जमण्यासारखे नाही. तेव्हां तिथें जाण्याचा हट्ट सोडून दे.'' तिने सल्ला दिला.

''तर मग माझं जीवन व्यर्थ आहे. माझे कर्तव्य पुरें केल्याशिवाय मी जिवंतपणीं घरीं जाऊं शकणार नाही.'' इतकं बोलून तो पुन्हां पूर्वेकडे जाऊं लागला. तेव्हां तिने त्याला थांबवून म्हटले, ''अरे तरुणा, जरा थांब. जर तूं माझी एक इच्छा पूर्ण करण्याचं वचन दिलंस तर मी तुला गंधर्वलोकाच्या प्रवेशद्वारापर्यंत नेऊन पोंचवीन त्यानंतर आत प्रवेश करणं माझ्या शक्तीबाहेरचं काम आहे.''

''प्रवेशद्वारापर्यंत जरी पोंचवलंस तरी माझ्याकडून

शक्य असेल ती तुझी इच्छा मी पूर्ण करीन.'' राजकुमाराने तिला वचन दिले. तिच्या सांगण्यावरुन राजकुमाराने डोळे बंद केले आणि ती दोघे थोड्या वेळानंतर गंधर्वलोकाच्या सीमेवर पोंचली.

"आता गंधर्वलोकांत प्रवेश कसा करायचा ते तुझं तू बघ. मी बाहेरच तुझी वाट पाहात राहीन'' ढगाच्या एका टोंकावर बसून पिशाच्चिनी म्हणाली.

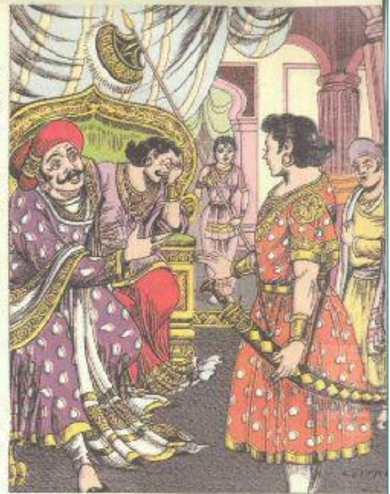
त्याने गंधर्वलोकांत प्रवेश केल्यानंतर या तरुण, सुंदर, परक्या पुरुषाला पाहून गंधर्वकन्यांनी त्याच्याभोवती फेर धरला व त्याला पकडून गंधर्वांच्या राजाकडे त्यांनी त्याला नेले. राजकुमाराने आपली दुःखद कहाणी त्या सर्वांना सांगितली.

गंधर्वराजाला राजकुमार व त्याच्या पित्याची ही दशा पाहून फारच दया आली. त्याच्याजवळच त्याची मुलगी पुष्पोत्तमा बसली होती. गंधर्वराजाने तिला सांगितले कीं राजाला शाप देऊन आंधळा करणाऱ्या गंधर्वकन्येला शोधून काढावे.

''मीच ह्याच्या पित्याला शाप दिला आहे पिताश्री ! कारण त्यांनी माझा अपमान केला. जेव्हां मी पृथ्वीवरच्या अरण्यांत एकटीच पुष्पराज वृक्षाच्या खाली बसून त्या फुलांचा सुगंध अनुभवीत होते तेव्हां राजाने मधेंच हा अडथळा उपस्थित केला होता.'' पुष्पोत्तमाने नाराजीच्या सुरांत सांगितलं.

आपल्या पित्याच्या वतीने क्षमा मागून राजकुमाराने मोठ्या नम्रतेने सांगितलं, ''देवी, माझ्या पित्याने आपले स्वर्गीय सौंदर्य पाहून, त्याचा सन्मान करण्याच्या भावनेने प्रेरित होऊन, आपल्याला तसं सांगितलं. जर यामुळें आपल्या मनाला यातना झाल्या असल्या तर मी त्यांच्या वतीने आपली क्षमा मागतो. आणि त्यांना आपण शापमुक्त करावं अशी आपल्याला विनंती करतो.''

राजकुमाराचा नम्रपणा व वागण्यांतला सद्भाव पाहून पुष्पोत्तमा नुसती प्रसन्नच झाली नाही, तर पृथ्वीवरुन हा गंधर्व लोकांत येऊं शकला, हे पाहून त्याच्या या धाडसी यात्रेमुळें ती फारच प्रभावित झाली. तिने राजकुमाराला

एक फूल देऊन सांगितलं, "हे फूल तुझ्या पित्याच्या डोळ्यांवरुन फिरव. म्हणजे त्यांची दृष्टी परत येईल. मात्र एक लक्षांत ठेव. ज्या व्यक्तीने आजपर्यंत कधीही वचनभंग केला नसेल अशाच व्यक्तीकडून हे काम व्हायला हवं. जर वचनभंग झालेला असेल तर दृष्टी पुन्हां जाईल.''

राजकुमाराने त्या फुलाचा स्वीकार केला व गंधर्वराज आणि पुष्पोत्तमा यांचा कृतज्ञता व्यक्त करुन निरोप घेतला. गंधर्वलोकाच्या प्रवेशद्वाराबाहेर ती पिशाच्चिनी त्याची वाट पहात थांबलेली होती. तिने कांही क्षणांतच त्याला गांधारच्या राजधानीत त्याच्या महालांत पोचवले व ती म्हणाली, ''तुझं अशक्य काम मी शक्य करुन दाखवलं आहे. आता याच्या बदल्यांत तूं माझी एक लहानशी मागणी पुरी कर. तसं तूं मला वचन दिलेलं आहेस. मला तुझ्याशी लग्न करायचंय.''

''ठीक आहे. तुझ्या उपकाराच्या बदल्यांत तर हे कांहीच नाही. तूं इथेंच थांब. मी माझ्या पित्याची दृष्टी त्यांना देऊन परत मी इथें येतो.'' एवढं बोलून राजकुमार

राजमहालांत गेला. जेव्हां त्याने राजाच्या डोळ्यांना त्या फुलाने स्पर्श केला, तेव्हां राजाला लगेच सारे कांही पूर्ववत दिसूं लागले. साऱ्या राजमहालातले वातावरण उल्हसित झाले.

त्यानंतर राजकुमार निरंजनने राजाला व सर्व परिवाराला आपल्या गंधर्वलोकापर्यंतच्या यात्रेची सारी कहाणी सांगितली. राजकुमाराने एका हडळीला विवाहाचे वचन दिले आहे हे ऐकून राजाला फारच वाईट वाटले. राजाने व त्यांच्या सरदारांनी हा विवाह टाळण्यासंबंधी निरनिराळे पर्याय सुचवले, परंतु राजकुमार आपले वचन मोडण्यास तमार होईना. तो आपला शब्द पाळणारच होता. तो त्या पिशाचिनीजवळ आला आणि म्हणाला, "माझ्या मातापित्याच्या इच्छेविरुद्ध, पण मी तुला दिलेल्या वचनानुसार, मी तुझ्याशी विवाह करतो आहे. पण तूं एक गोष्ट मात्र कर. विवाहानंतर तूं आपल्या महालाबाहेर कधीही यायचं नाहीस. नाहीतर तुला पाहून सगळेजण घाबरून जातील."

हडळीने आनंदाने ही गोष्ट मान्य केली. ती म्हणाली, "तूं जसं सांगशील, तसं मी करीन."

दोघांनी महालाच्या एका एकांतातल्या कोपऱ्यांत गांधर्वविवाह केला. विवाहाचे रितीरिवाज पूर्ण होताक्षणींच एक चमत्कार झाला. त्या हडळीच्या जागी एक सुंदर राजकन्या उभी होती. राजकुमार आश्चर्य-चकित होऊन तिच्याकडे एकटक पाहातच राहिला. ती राजकन्या प्रसन्नमुद्रेने म्हणाली.

"राजकुमार, यांत आश्चर्य वाटून घेऊं नकोस. मी आता हडळ नाही. मी खरीखुरी राजकन्या आहे, वत्स देशाची राजकुमारी सुहासिनी! तूं माझ्याशी विवाह करुन मला पिशाच्चयोनीतून मुक्त केलं आहेस. त्याबद्दल मी कृतज्ञ आहे."

"पण तुला पिशाचिनी कुणी बनवलं?" राजकुमाराने विचारलं. आपली कहाणी राजकुमारीने सांगितली. ती म्हणाली, "एकदा एक अतितापट मुनीश्रेष्ठ आमच्याकडे आले. माझ्याशी विवाह करण्याची त्यांची इच्छा होती. ती त्यांनी माझ्या वडिलांना सांगितली. पण मी साफच नकार दिला. तेव्हां चिडून त्या मुनींनी मला "तूं हडळ होशील" असा शाप दिला. माझ्या वडिलांनी त्यांची खूप मनधरणी केली. तेव्हां त्यांनी शापमुक्त होण्याचा उपाय सांगितला, "जर एखादा राजकुमार तिच्याशी ती पिशाचिनीच्या रुपांत असतानाच विवाह करील तर ती शापमुक्त होऊन पूर्ववत होऊं शकेल." आज ती शुभघडी माझ्या जीवनांत आलेली आहे."

राजकुमाराने ही आनंदाची बातमी आपल्या मातापित्याला सांगितली. त्यांनी मोठ्या थाटाने दोघांचा विवाहसमारंभ साजरा केला.

(२५ वर्षांपूर्वी चांदोबात प्रसिद्ध झालेली कथा)

दिल्लीचे सात जन्म

महाभारताच्या काळांत पांडवांसाठी मय राक्षसाने निर्माण केलेली अतिमोहक मायानगरी इंद्रप्रस्थ, हे त्या जागेवर वसवलेलं पहिलं शहर होतं. तिथेंच आज जगांतल्या सर्वात मोठ्या लोकशाही देशाची - भारताची राजधानी नवी दिल्ली वसली आहे.

इंद्रप्रस्थ पौराणिक काळांतलं नगर होतं. त्याचे कोणतेही अवशेष आता अस्तित्त्वांत नाहीत. बहुधा यमुना नदीने अनेकवेळां आपला प्रवाह बदलला आणि प्राचीन लोकसंख्येला एकतर नष्ट केलं किंवा ती वसाहत वाहून गेली. परंतु, दंतकथांच्या आधारें, कालक्रमानुसार याच जागी आणखी पांच नगरे वसवली गेली. सध्यांचे नवी दिल्ली हे सातवे नगर आहे.

यामुळेंच दिल्ली (किंवा ढिली - जी नीट बंदिस्त नाही ती) हे नांव पडले असेल कां? पूर्वजांच्या माहितीनुसार हे नगर सर्पराज वासुकीच्या डोक्यावर वसलेले आहे व सर्पराज जेव्हां वेळोवेळीं आपले डोके हलवतात, त्यावेळेस भूकंप होतो आणि शहर उध्वस्त होऊन जाते.

परंतु ही तर एक दंतकथा आहे. युद्धें आणि परकीय आक्रमणें यांनी दिल्लीचा इतिहास भरलेला आहे. इथें प्रत्येक निर्मितीच्या मागून विध्वंस तिचा पाठलाग करीत आला आहे.

इतिहास सांगतो कीं या जागेवर प्रथम आठव्या शतकांत अनंगपाल राजाने नगर वसवले होते. त्याच्या महालाला लालकोट म्हणत असत. त्याच्यानंतर चौहान राजांनी ही आपली राजधानी बनवली. त्यांच्यापैकीं सर्वांत प्रसिद्ध होते उदार आणि शूरवीर राजा पृथ्वीराज! कनौजची राजकुमारी संयुक्तावर त्याचे प्रेम होते. तिलाही पृथ्वीराज आवडला होता. पण कनौजचा राजा जयचंद्र याला मात्र या दोघांचा विवाह पसंत नव्हता. त्याने आपल्या कन्येसाठी स्वयंवर आयोजित केले. त्यांत अनेक राजकुमारांना निमंत्रित केले होते. संयुक्ताने आपल्या पसंतीच्या राजकुमाराच्या गळयांत वरमाला घालायची होती.

जयचंद्राने पृथ्वीराजाला निमंत्रण देण्याऐवजीं त्याचा पुतळा बनवून द्वारपालाच्या जागेवर ठेवला, पण संयुक्ता पित्यापेक्षां सवाई हुशार निघाली. ती

सर्व राजकुमारांच्या समोरुन सरळ त्या पुतळ्याजवळ गेली, आणि तिने पुतळ्याच्या गळ्यांत वरमाला घातली. आजूबाजूच्या गर्दीतून पृथ्वीराज पुढें आला आणि उपस्थितांना जेव्हां खरी परिस्थिती लक्षांत आली, तोपर्यंत त्याने संयुक्ताला घोड्यावर बसवले व बघताबघता ती दोघेही नजरेआड झाली.

परंपरेनुसार दोघांनी विधीपूर्वक विवाह केला. ही सन ११७५ मधील घटना आहे.

सन ११९२ मधें घोरचा तुर्की सुलतान महंमद घोरी याने दिल्लीवर आक्रमण केले. परंतु पृथ्वीराजने त्याला पराभूत केले व घोरी पकडला गेला. दुसऱ्या वर्षी घोरीने पुन्हां चढाई केली. जयचंद्राच्या मदतीने त्याने पृथ्वीराजला पराजित केले व त्याला ठार मारले.

त्यानंतरच्या वर्षी घोरीने त्याचा मदतकर्ता जयचंद्र याला ठार मारुन त्याचे राज्य हडप केले. पण लौकरच त्याच्या सैन्यांतल्या बंडखोरांनी घोरीला सुरा भोसकून त्याची हत्त्या केली.

दिल्लीवर राज्य करणाऱ्या राजवंशापैकीं मोंगल राजे सर्वांत जास्त प्रसिद्ध झाले. सन १९११ मधें इंग्रजानी दिल्ली ही आपली राजधानी ठरवली. भारताच्या स्वातंत्र्याची घोषणा सन १९४७ मधें दिल्लीतच केली गेली.

या शहरांत असंख्य ऐतिहासिक स्मारकें आहेत. ती फारच आकर्षक व उद्बोधक आहेत.

जिला नवी दिल्ली म्हटले जाते, त्या आधुनिक दिल्लीचे क्षेत्रफळ १४८३ किलोमीटर आहे, व लोकसंख्या जवळजवळ ८५ लाख आहे. इंग्लिशखेरीज इथें हिंदी, पंजाबी व उर्दू भाषा बोलणारी जास्त मंडळी आहेत.

राष्ट्राची राजधानी म्हणून दिल्लीचं एक वेगळं केंद्रशासित राज्य आहे. इथें ७० सभासदांची एक विधानसभा आहे व एक मंत्रीमंडळही आहे.

दिल्ली केवळ भारताची राजधानीच नाही, तर उत्तर भारताचे व्यापारी केंद्रदेखील आहे.

शहरांत व आसपास अनेक उद्योगधंदे वाढत्या प्रमाणांत चालूं आहेत.

दिल्ली शहरांत कित्येक विद्यापीठे व शिक्षणाची नवीजुनी केंद्रे आहेत. नवी दिल्लीतले वातावरण नेहमी राजनैतिक व सांस्कृतिक हालचालींनी गजबजलेले असते.

उधारखोराची व्यथा

एका गांवात नरसिंह नांवाचा ग्रामाधिकारी राहात होता. तो अतिशय न्यायी म्हणून आसपासच्या गांवात प्रसिद्ध होता. त्या गांवाच्या मधोमध एक मोठे वडाचे झाड होते. त्या झाडाखाली गांवकऱ्यांची गाऱ्हाणीं ऐकून तो न्यायनिवाडा करीत असे.

एक दिवस हिरालाल नांवाचा एक सावकार त्याच्याजवळ येऊन म्हणाला, ''साहेब, मी तर लुटला गेलोय. आपणच न्याय करा आता!''

नरसिंहाने काय झालं ते विचारलं.

हिरालाल म्हणाला, ''शेजारच्या गांवात शंकर नांवाचा एक इसम आहे. दोन वर्षांपूर्वी त्याने माझ्याकडून सातशें रुपये उधार घेतले होते. आजपर्यंत त्याने व्याजही दिलं नाही किंवा मुद्दलही दिलं नाही. त्याला बहुतेक माझे पैसे बुडवायचे असावेत. आता काय करायचं ते आपणच ठरवा आणि त्याच्याकडून माझी रकम मला मिळवून द्या.''

यावर नरसिंहाने शिपायाला शंकरचे हातपाय बांधून, त्याला घेऊन येण्यास फर्मावले.

शिपायाने शंकरला पकडले व तो त्याच्याबरोबर गांवाकडे येऊं लागला. उन्हाळ्याचा रखरखाट होता. वाटेंतच एक चिंचेचे मोठे झाड होते. शिपाई शंकरला म्हणाला, ''बघ, किती कडक उन पडलंय ते. आपण थोडा वेळ या झाडाखाली थांबून नंतर पुढें जाऊं.''

हे बोलणें ऐकून शंकर घाबरला आणि म्हणूं लागला, ''या झाडाच्या आसपास जितकी गांवे आहेत, तिथल्या सगळ्या लोकांकडून मी उधार रकमा घेतलेल्या आहेत. आणि अजून कुणाचेही कर्ज फेडलेले नाही. त्यांच्यापैकीं जर कुणी मला पाहिलं तर तो मला सोडणारच नाही. म्हणून तूं आपला लवकर मला तुमच्या गांवी घेऊन चल.''

शोधा, सांगा, नि जिंका !

या अंकात प्रकाशित झालेल्या प्रश्नावलीची उत्तरें पुढील अंकात दिली जातील. तोपर्यंत 'भारताचा शोध प्रश्नोत्तरी, चंदामामा बिल्डींग्ज्, वडपळणी, चेन्नई - ६०० ०२६ या पत्त्यावर आपली उत्तरें अवश्य पाठवा. परंतु या स्पर्धेत भाग घेण्यासाठी कांही गोष्टी तुम्ही करायला हव्यात.

चांदोबाच्या मागल्या अंकात प्रसिद्ध झालेली कांही वचने, अवतरणें किंवा पूरक वाक्यें नीट वाचा. त्यापैकी तुम्हाला कोणती वाक्यें आवडली व कां आवडली हे पानाचा क्रमांक देऊन सुमारे शंभर शब्दांत सांगा. तुमचे शिक्षक किंवा पालक यांचेकडून, तुमची प्रवेशिका प्रमाणित करा. त्यावर तुमचे नांव, सही, वय, वर्ग, विद्यालय (विद्यार्थी असाल तर) व संपूर्ण पत्ता लिहून वरील पत्त्यावर पाठवा.

पहिलें बक्षीस : रु. १०००/-
दुसरे बक्षीस : रु. ५००/-

आणि
पांच उत्तेजनार्थ बक्षिसें
प्रत्येकी रु. २००/-

भारताचा शोध प्रश्नोत्तरी :

एका आक्रमकाने एका राजाचे अपहरण केले व राणीला संदेश पाठवला की जेव्हां राणी आक्रमकावरोवर विवाह करण्यास तयार होईल तेव्हांच राजाची सुटका करण्यांत येईल. राणी कबूल झाली आणि पालख्यांत बसलेल्या शेंकडो दासींच्या लवाजम्यासह आक्रमकाच्या शिबिरांत पोंचली. पालख्यांतून दासींऐवजी शेकडों दसैनिक शिबिरांत शिरले व त्यांनी शत्रूच्या गोटांत दाणादाण उडवली. वीरांगना राणीने राजाची सुटका केली व त्याच्यासह आपल्या महालीं परत गेली. या ऐतिहासिक कथेतले राजा व राणी कोण होते? आक्रमक कोण होता? ही कोणत्या शतकांतली घटना आहे?

खाली दिलेल्या पौराणिक व्यक्तींचे एकमेकांशी कोणते नाते आहे?

अ : भीम	-	शिशुपाल
ब : जरासंध	-	कंस
क : भीष्म	-	विचित्रवीर्य
ड : अश्वत्थामा	-	कृपाचार्य
ई : विदुर	-	शुकदेव

१. जगांतल्या सर्वप्रथम नीतिकथा कोणत्या भारतीय साहित्यकृतींत आहेत? लेखक कोण आहे?
२. जगांतले सर्वप्रथम कथांचे संकलन कोणत्या भारतीय साहित्यकृतींत आहे? लेखक कोण आहे?
३. कोणत्या भारतीय साहित्य कृतींत जगांतला सर्वप्रथम उपदेश, नीती किंवा आध्यात्मिक कथासंग्रह आहे?
४. सर्वांत जास्त वाचला जाणारा भारतीय धार्मिक ग्रंथ कोणता आहे?
५. कालक्रमाने, प्राचीन भारतीय साहित्यांतल्या कोणकोणत्या चार पायऱ्या मानल्या जातात?

हे लक्षांत असूं द्या !

अटी :

१. चंदामामा इंडिया लि., लिंटास अभिराष्ट्रीपुतीज इंडिया लि., इनिशिएटिव्ह मिडिया व ब्रिटानिया इंडस्ट्रीजचे कर्मचारी किंवा त्याचे नातेवाईक किंवा सहकारी यांना या स्पर्धेत भाग घेता येणार नाही.
२. परीक्षकांचा निर्णय अंतिम राहील व त्याबाबतीत कोणताही पत्रव्यवहार केला जाणार नाही.
३. गचाळ हस्ताक्षरांतल्या प्रवेशिका रद्द ठरवल्या जातील.
४. मे २००० च्या 'चांदोबा' मधें स्पर्धेचा निकाल जाहीर केला जाईल.
५. प्रवेशिका आमच्याकडे २९ फेब्रुवारी २००० पर्यंत पोंचल्या पाहिजेत.

चांदोबा : भाषा अनेक : परम्परा एक

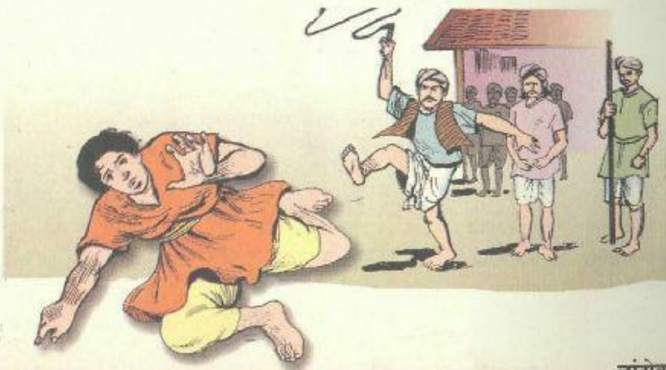
खरा चमत्कार

एक दिवस संध्याकाळ झाल्यानंतर दुकानें बंद करायची वेळ झाली. एका व्यापाऱ्याने आपल्या दुकानाच्या दरवाज्याला कुलूप लावले, व दिवसभरांत जमलेली रकम एका छोट्या थैलींत घेऊन तो घराकडे वळला.

अचानक एक तरुण कुठूनतरी उपटला आणि त्याची थैली हिसकावून घेऊन पळूं लागला. व्यापारी व रस्त्यावरचे कांही लोक, यांनी त्या चोराचा पाठलाग केला. तो हुलकावण्या देण्यासाठी वांकडातिकडा पळत होता, तरीदेखील तो लवकर पकडला गेला. लोकांनी त्याला शहरांतल्या कोतवालाच्या ताब्यांत दिला. त्या तरुणाने चटकन कोतवालाचे पाय धरले आणि क्षमा करण्याची विनंती केली.

परंतु त्या तापट कोतवालाने त्याला इतक्या जोराने लाथ मारली कीं तो कोलमडत लांब जाऊन पडला. या संधीचा फायदा तो थोडाच सोडणार होता? तो चटकन उठला आणि अंधारातल्या गर्दीत दिसेनासा झाला. कोतवालाचे शिपाई त्याच्या मागावर निघाले. त्या तरुणाने अनेकवेळा पळण्याची दिशा बदलली व शिपायांना गुंगारा देऊन तो निसटला.

शहराच्या बाहेर पडल्यानंतर तो जंगलाच्या बाजूला जाऊं लागला. पण जेव्हां तो जंगलापर्यंत पोंचला, तेव्हां त्याच्या मागावर असलेल्या शिपायांच्या बुटांचे आवाज त्याने ऐकले. त्या वाटेजवळ एक लहानशी झोंपडी होती. झोंपडीतल्या प्रकाशाचा एक मंद किरण रस्त्यावर पडला होता. तिथपर्यंत पोंचण्याची त्या तरुणाने शिकस्त केली. पण तो अतिशय थकला होता. वाटेंतच तो घेरी येऊन पडला व बेशुद्ध झाला. शिपाई त्याच्या बेहोष शरीराजवळून गेले पण त्याच्याकडे त्यांचे लक्ष गेले नाही.

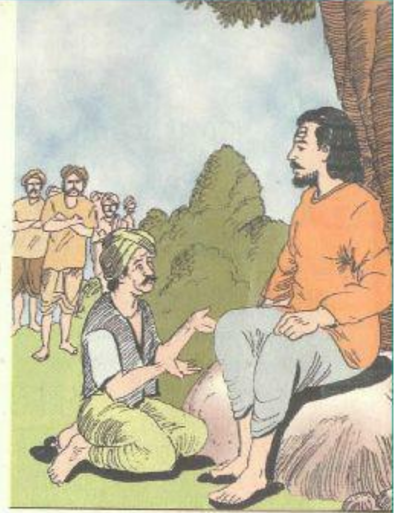
त्या झोंपडीत एक साधुमहाराज राहात होते. त्यांनी त्या तरुणाला आपल्या झोंपडीत आणलं, त्याची शुश्रूषा केली व कांही वेळानंतर तो शुद्धीवर आला.

"माझी आपल्याला विनंती आहे की आपण मला आपल्याजवळ ठेवावे व आपली सेवा करण्याची संधी मला द्यावी" तरुणाने मोठ्या नम्रतेने साधूमहाराजांना विनवले. तरुणाला वाटलं कीं हे ठिकाण त्याच्या दृष्टीने सुरक्षित आहे. कारण साधारणपणें साधूबैरागी किंवा त्यांचे शिष्य यांना शिपाई त्रास देत नाहीत.

त्या दयाळू साधूने तरुणाला आपला शिष्य म्हणून स्वीकारले. तो तरुण खराच बदलला व साधूचा भक्त बनला. साधूने त्याला ध्यान व योगाचे शिक्षण दिले व इतरही अनेक ज्ञानसंवर्धक गोष्टी शिकवल्या. कांही काळानंतर तो खरोखरच ज्ञानी झाला. कांही वर्षांनंतर त्या साधुमहाराजांनी आपल्या शरीराचा त्याग केला. पण त्यांचा हा भक्तही त्यांच्याइतकाच प्रसिद्ध झाला होता. तो त्याच झोंपडीत राहात होता. गुरुप्रमाणेंच शिष्याचीही सगळीकडे आदरपूर्वक भलावण होत होती. व गुरुच्यानंतर हा आता सत्पुरुष म्हणून गणला जाऊं लागला.

एक दिवस आपल्या भक्तांच्या विनंतीवरुन त्याने नगरांत पदयात्रा केली. पुष्कळ लोक त्याचे दर्शन घेण्यास आले. त्या सर्वांनी अनेक प्रश्न विचारले व त्याने सरळ व योग्य उत्तरें देऊन त्या सर्वांचे समाधान केले.

एक वृद्ध इसम या साधूचे प्रवचन लक्षपूर्वक ऐकत होता. तो पुढें आला व त्याने साधूच्या पायावर लोटांगण घातले व म्हटले, "गुरुमहाराज,

मी जरी थोडासा तरी देवाच्या जवळ येऊं शकलो तरी तो एक चमत्कार ठरेल! मी आजपर्यंत लोकांशी फार निर्दय व कठोरपणें वागलो आहे. मी या गांवाचा कोतवाल होतो."

"मित्रा, असे चमत्कार अनेकदा होतात. एक दिवस मी तुझे पाय धरले होते. आज तूं माझे धरतो आहेस. हा एक चमत्कारच नव्हे कां? जर एका चोरावर भगवानाची कृपा होऊं शकते, तर चोर पकडणाऱ्यावर कां होणार नाही?" गुरुमहाराज हंसतमुखाने बोलले.

तो वृद्ध गृहस्थ गोंधळून साधूकडे बघतच राहिला. तेव्हां साधूने निःसंकोचपणे त्या प्रसंगाचे वर्णन केले. ज्यामुळें एका चोराचा साधू बनला त्या प्रसंगाचे कथन केले.

वृद्ध कोतवालाने पुन्हां साधूचे पाय धरले व त्याच्या डोळ्यांतून पश्चात्तापाचे अश्रू झरत होते.

शतकांली शेवटची वसाहत

कोणत्या वसाहतीला सशस्त्र किंवा निशस्त्र क्रांतिशिवाय स्वातंत्र्य मिळाले आहे? कोणत्या प्रदेशाने आपले राजे व मालक, यांचे वर्चस्व आंदोलनाशिवाय झुगारुन दिले आहे?

याचे उत्तर आहे मॅकॉव. चीनच्या ताब्यांत हे बेट होतं. परंतु गेली ४४८ वर्षे हे पोर्तुगीजांच्या मालकीचं होतं. आशिया व युरोपमधल्या व्यापाराचं हे एक समृद्ध केंद्र होतं. याचा सर्वांत जास्त फायदा चीनला होत होता. असंख्य चिनी उत्पादने युरोपला मॅकॉवमार्फत विक्रीसाठी जात होती.

भारतांतली गोवा ही देखील छोटीशी पोर्तुगीज वसाहत होती. पण तिथें मात्र शस्त्रबळावरच भारताला ती ताब्यांत घेता आली होती. आता काळ बदलला आहे. पोर्तुगाल चीनला मॅकॉव देऊन टाकतो आहे. आणि गंमत म्हणजे, चीनला हे बेट ताब्यांत घेण्याची बिलकूल घाई नाही!

४,३६,००० लोकसंख्येचे मॅकॉव, ही या शतकांतली स्वतंत्र होणारी शेवटची वसाहत आहे. यापूर्वी जगांतल्या इतर साऱ्या वसाहती गुलामगिरीतून मुक्त झालेल्या होत्या. १९ डिसेंबरच्या मध्यरात्री, बरोबर बाराचे टोले पडल्यानंतर, मॅकॉव सुरक्षादलाच्या चार अधिकाऱ्यांनी त्यांचा ध्वज उतरवून त्याची व्यवस्थित घडी केली आणि तो ध्वज पोर्तुगीज गव्हर्नर, मि. वास्कोरोजा व्हिअेरा यांना भेट दिला. त्यांनी तो राष्ट्रध्वज छातीशी धरला आणि तिथल्या राजभवनाकडे अखेरचा दृष्टीक्षेप टाकला. १९९१ च्या एप्रिलपासून ते त्या भवनांत गव्हर्नर म्हणून राहात होते. एका सरकारी प्रवक्त्याने सांगितले कीं गव्हर्नरसाहेब तो राष्ट्रध्वज लिस्बनला घेऊन जातील आणि तिथें तो मॅकॉव सांस्कृतिक संशोधन संस्थेत प्रदर्शित केला जाईल.

पोर्तुगालचे राष्ट्राध्यक्ष पोर्तुगालचे राष्ट्राध्यक्ष जॉर्ज-सॅंपियो म्हणालें, "माझ्या मनांत अनेक विचार येत आहेत. ५०० वर्षांचा इतिहास एखाद्या चित्रपटा-सारखा कांही सेकंदात डोळ्यांसमोरुन जातो आहे." असंही घडतं कधीकधी!

या शतकाची उपयुक्त भेट

एखाद्या काळांत जी नवलाईची गोष्ट असते, ती कांही काळानंतर सर्वसामान्य ठरते. १९१४ सालीं जेव्हां पनामा कालवा सुरुं झाला, तेव्हां इतिहासांतले एक महान आश्चर्य म्हणून त्याचा गौरव करण्यांत आला होता.

पनामा प्रदेशांतून वाहणारा हा कालवा फक्त ५० मैल लांबीचा आहे. त्याच्यामुळेंच पॅसिफिक व अटलांटिक हे दोन महासागर एकमेकाला जोडले गेले आहेत. हा कालवा खोदत असताना सुमारे ६००० कामगार मरण पावले. या काळव्यामुळें न्यूयॉर्क-सानफ्रान्सिस्को यांच्यामधले समुद्र-प्रवासाचे अंतर ८००० मैलांनी कमी झाले. त्यामुळें सामानाची कमी वेळांत होणारी नेआण शंभरपटींनी वाढली.

अमेकिकेचे प्रेसिडेंट रुझवेल्ट ह्यांना ही काल-व्याची कल्पना सुचली. कालवा तयार झाल्यानंतर त्यांनी स्वतः जहाजांतून हा कालवा पार केला होता. तोपर्यंत अमेरिकेचे कोणतेही अध्यक्ष पदावर असेपर्यंत देशाबाहेर गेलेले नव्हते.

आज अगदी वेगळी परिस्थिती आहे. पूर्वी कालव्याची व्यवस्था व कारभार अमेरिकन लोक पहात असत. कारण कालव्यावर त्यांची मालकी होती. कालव्याच्या किनारपट्टीवर लहानलहान वसाहती वाढत गेल्या. अमेरिकन सैन्याने लष्करी शिक्षणासाठीं म्हणून कालव्याच्या किनाऱ्यावरचा जंगलाचा एक भाग वापरायला सुरवात केली. पण त्यामुळें तिथें राहणारे लाकूडफांटा गोळा करणारे बरेच जंगलनिवासी मारले गेले. पनामांतल्या नागरिकांना हे अजिबात आवडले नव्हते.

आता या कालव्याचे महत्त्व बरेच कमी झाले आहे. आज मालाची वहातूक विमानाने किंवा देशांतल्या खुष्कीच्या मार्गाने होते. अनेक अत्याधुनिक बोटी, आकाराने खूप मोठ्या असल्यामुळें, या कालव्यांतून जाऊं शकत नाहीत. पनामाचे नागरिक, कालव्यावर त्यांचा अधिकार असावा अशी मागणी करत आहेत. १९७७ साली प्रेसिडेंट जिमी कार्टर यांनी कालव्याचे अधिकार पनामा देशास देणाऱ्या तहनाम्यावर सही केली. त्यानुसार ३१ डिसेंबर १९९९ या दिवशीं औपचारिक समारंभात हा कालवा पनामा देशास मिळाला आहे.